İbrahim Müteferrika'nın Lehistan Elçiliği ve Bilinmeyen Sefaretnâmesi*

*Erhan Afyoncu – Ahmet Önal***

İbrahim Müteferrika's-Embassy of Poland and His Unknown Ambassadorial Account

Abstract ■ As a sophisticated intellectual, one of the least known aspects of İbrahim Müteferrika, the founder of Turkish printing press, is his service as a diplomat. İbrahim Müteferrika went to Poland and undertook negotiations during a time when the Ottoman Empire was fighting against Austria and Russia. However, hitherto we have not had much information about this particular diplomatic mission. In this article, we will examine his embassy to Poland between December 1736 and February 1737 under the light of contemporaneous historical sources and archival documents, through his ambassadorial account dedicated to this mission which we have recently discovered.

Keywords: İbrahim Müteferrika, Poland, Chief Hatman, Diplomacy, Ambassadorial Account

İbrahim Müteferrika, daha çok matbaacılık faaliyetleri ve entelektüel kimliği ile temayüz etmiş, bugüne kadar yapılan çalışmalarda da bu yönleri ön plana çıkarılmıştır[1]. Buna mukabil üzerinde fazla durulmamakla birlikte Müteferrika,

* Bu makalenin hazırlanması sırasında yardımlarını gördüğümüz meslektaşlarımız Uğur Demir, Fatih Gürcan ve Hacer Topaktaş'a teşekkür ederiz.

** Marmara Üniversitesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

1 İbrahim Müteferrika ile yapılan çalışmaların genel bir değerlendirilmesi için bk. Erhan Afyoncu, "İbrahim Müteferrika", *DİA*, XXI, 324-327; Aynı yazar, "İlk Türk Matbaasının Kurucusu Hakkında Yeni Bilgiler", *Belleten*, sayı: 243 (Ankara 2001), s. 607-622; Fikret Sarıcaoğlu-Coşkun Yılmaz, *Müteferrika, Basmacı İbrahim Efendi ve Müteferrika Matbaası*, İstanbul 2008; Orlin Sabev (Orhan Salih), *İbrahim Müteferrika ya da İlk Osmanlı Matbaasının Serüveni, (1726-1746)*, İstanbul 2006.

bazı önemli diplomatik teşebbüslerin de içinde yeralmıştır. Bunlardan biri de 1736 yılının sonlarında Lehistan'a gizli temaslarda bulunmak ve özel görüşmeler yapmak üzere gittiği sefaret görevidir.

İbrahim Müteferrika'nın Lehistan'a gönderilme sebebini anlayabilmek için 1733-1736 yılları arasında hem Osmanlı İmparatorluğu'nda hem de Lehistan'da meydana gelen gelişmelerin üzerinde duracağız. Kral II. August'un 1 Şubat 1733'te ölümü, Lehistan'ı büyük bir kargaşaya sürükledi. Yeni kralın kim olacağı tartışmaları kısa sürede milletlerarası bir mesele hâline geldi. Fransa, akrabalık bağlarını da bahane ederek, Stanisław Leszczyński'nin (Leşçinski) kral seçilmesini desteklerken, Rusya ve Avusturya ise ölen kralın oğlu Saksonya Hersek'i II. Friedrich August'un Polonya kralı olması için harekete geçti.

11 Eylül 1733'te Fransa'nın desteklediği Leszczyński kral seçildi, ancak bu seçimi tanımayan Rusya, Avusturya ve Saksonya, Lehistan'a asker gönderdi. Bu ittifak karşısında fazla direnemeyen Leszczyński, Varşova'yı terk ederek Gdańsk'a (Danzig) sığındı. Yapılan yeni seçim akabinde Saksonya elektörü II. Friedrich August, III. August adıyla taç giydi (17 Aralık 1733).

Osmanlı Devleti, Lehistan'daki taht mücadelesinin önemli taraflarından biri olarak II. August'un ölümü ve hemen ardından meydana gelen gelişmeleri yakından takip ediyordu. Kralın ölüm haberinin 1 Mart 1733'te İstanbul'a ulaşmasının hemen ardından Osmanlı başkentinde yoğun bir diplomasi trafiği başladı[2]. Ancak Osmanlı yönetimi 1733 yılında Lehistan'daki gelişmeleri yönlendirebilecek bir durumda değildi. Zira devlet dikkatini daha çok doğudaki İran savaşına teksif etmişti. Bu durum, Topal Osman Paşa'nın 19 Temmuz 1733'te Bağdat önlerinde Nadir Şah karşısında zafer kazanmasından sonra değişti. Kazanılan zaferden sonra İstanbul'da Avrupa ülkelerinin elçileriyle muhtelif zamanlarda görüşmeler yapıldı. Osmanlılar, bu görüşmelerde Lehistan'daki kral seçiminde tarafsız kalacağını açıklamasına rağmen[3]; 1733 sonbaharına doğru Lehistan konusunda daha aktif bir

2 II. August'un ölümünün İstanbul'da nasıl karşılandığına dair bk. Uğur Demir, "Uzun Barış Asrı: Karlofça'dan Belgrad'a Osmanlı-Lehistan Diplomatik Münasebetleri", *Türkiye-Polonya İlişkilerinin 600. Yıldönümü Sempozyumu*'na (27-28 Eylül 2014) sunulan tebliğ; aynı yazar, *Osmanlı Hizmetinde Bir Mühtedi: Humbaracı Ahmed Paşa*, İstanbul 2015, s. 33-34; Hacer Topaktaş, "I. Mahmud Döneminde Osmanlı Devleti'nin Kuzey Politikasında Lehistan Faktörü", *CIÉPO Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslararası Komitesi XVII. Sempozyumu Bildirileri*, haz. Kenan İnan-Yücel Dursun, Trabzon 2006, s. 377-389.

3 Fatih Ünal, *XVIII. Yüzyıl Türk-Rus İlişkilerinde Neplüyev (İstanbul'dan Orenburg'a)*, İstanbul 2014, s. 83.

politika izlemeyi ihmal etmediler. Bunda 1720'den beri Tekirdağ'da ikamet eden II. Rakoçi Ferenc'in[4] de önemli bir etkisi vardı. Nitekim Rakoçi Ferenc, adamları vasıtasıyla Lehistan'daki gelişmeleri yakından takip ediyor ve bu bilgileri, kendini öne çıkarmak için Osmanlı yönetimine rapor ediyordu. Bu raporların birinde Türk tarafının seçimleri bizzat gözlemlemek için Varşova'ya bir elçi göndermesinin iyi olacağını ifade etmişti[5]. Yine tercümanı İbrahim Müteferrika vasıtasıyla gönderdiği başka bir raporda da Lehistan konusunda Osmanlı idaresini daha aktif bir politika takip etmeye davet etmişti[6].

II. Rakoçi'nin İbrahim Müteferrika vasıtasıyla gönderdiği aktif siyaset izlenmesine dair raporlara rağmen, Osmanlı yönetimi Lehistan'daki kral seçiminin serbestçe yapılması gerektiği yönündeki tutumundan vazgeçmedi. Bâbıâli'nin bu pasif tavrının da etkisiyle Rusya ve Avusturya, Lehistan'da III. August'un krallığını sağlama almak için ülkedeki muhalifleri etkisiz hâle getirdiler. Lehistan'da kralı desteklemek için Rus birlikleri de bulundurdular. Rusya'nın gitgide Lehistan'da etkili bir konuma gelmesine rağmen Bâbıâli, 1736'ya kadar III. August'un krallığını resmen kabul etmedi[7].

Türk tarafının III. August'e karşı tutumu 1736'da köklü bir değişime uğradı. Nitekim 2 Mayıs 1736'da bir beyannâme yayınlayarak Rusya'ya savaş ilan eden Bâbıâli, uluslararası alanda yalnız kalmamak ve elini güçlendirmek adına Lehistan politikasını değiştirdi. III. August'un krallığını resmen kabul etmek üzere önce sadrazam tarafından Lehistan Kraliyet Başhatmanı Józef Potocki'ye bir mektup gönderildi[8]. 1736 Aralık'ında ise yine başhatmanla doğrudan irtibata geçmek için İbrahim Müteferrika görevlendirildi[9].

---

4 II. Rakoçi Ferenc'in Osmanlı İmparatorluğu'ndaki günleri için bk. Ahmed Refik, *Memâlik-i Osmâniyye'de Kral Rakoczi ve Tevâbii 1109-1154*, İstanbul 1333; M. Tayyib Gökbilgin, "Rákóczi Ferenc II ve Osmanlı Devleti Himayesinde Macar Mültecileri", *Türk-Macar Kültür Münasebetleri Işığı Altında II. Rákóczi Ferenc ve Macar Mültecileri Sempozyumu (31 Mayıs-3 Haziran 1976)*, İstanbul 1976, s. 1-17; Aynı yazar, "II. Rákóczi Ferencz ve Tevabiine Dair Yeni Vesikalar", *Belleten*, sayı: 20 (Ankara 1941), s. 577-595.

5 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (=BOA), Bâb-ı Asafî, Amedi Kalemi (=A.AMD), nr. 3/100. Rakoçi Ferenc'in mektubunun özeti ve bu hususlar ilgili III. Ahmed'in görüşü için bk. A.AMD, nr. 2/1.

6 BOA, A.AMD, nr. 3/88. Bk. Ek IV.

7 Uğur Demir, "Barış Asrı".

8 Bu mektup Hotin Muhafızı Vezir İlyas Paşa vasıtasıyla başhatmana ulaştırıldı (Bk. BOA, A.AMD, nr. 2/1).

9 İbrahim Müteferrika'nın Lehistan başhatmanına gönderildiğine dair mektup için bk. BOA, HH,

İbrahim Müteferrika'nın 1736 senesi Aralık ayında Lehistan Kraliyet Başhatmanı Józef Potocki ile görüşmek üzere gönderildiğine işaret eden ilk belge Müteferrika ile Başhatman'a yollanan bir nâmedir. 25 Şaban 1149 (29 Aralık 1736) tarihli bu nâmede iki ülke arasındaki sınır meselelerinin halledilmesi, III. August'un krallığının tanındığının bildirilmesi ve daha da önemlisi Lehistan ile Osmanlı İmparatorluğu'nun Karlofça'da tayin edilen dostane münasebetlerinin idamesinin hem yazılı hem de şifahî olarak dile getirilmesi için Müteferrika İbrahim Efendi'nin gönderildiği kaydedilmiştir. Gönderilen nâmenin suretinin arkasına düşülen mektubu "Basmacı İbrahim"in[10] götüreceği kaydı sayesinde, görevlendirilen kişinin matbaanın kurucusu İbrahim Müteferrika olduğu anlaşılmaktadır. Basmacı İbrahim Müteferrika'nın Potocki ile görüşmek üzere görevlendirildiğinin bir diğer delili de bugüne kadar yalnızca bir suretini tespit edebildiğimiz ve bu çalışmanın ekler kısmında verdiğimiz sefaretnâme metni üzerindeki, "Merhûm Sultân Mahmûd Han asrında Basmacı İbrâhim Efendi'nin takrîridir. Mahfûz olan evrâk içinde bulundu"[11] kaydıdır.

İbrahim Müteferrika'nın böylesine önemli bir görev için seçilmesinde muhakkak ki Latince bilmesi ve de uzun süredir sabık Erdel Kralı Rakoçi Ferenc'in maiyetinde bulunması ve onun hem tercümanlığını yapıp hem de Bâbıâli ile irtibatını sağlaması gibi etkenler tayin edici olmuştur. Müteferrika, Lehistan Başhatmanı Józef Potocki ile görüşmek üzere 1736 Aralık'ının son günlerinde İstanbul'dan ayrıldı[12].

İbrahim Müteferrika'nın başhatman ile görüşmesinin teferruatı, geri döndükten sonra kaleme aldığı takrirde ve sefaret raporunda anlatılmaktadır[13]. Buna göre

---

nr. 56; Ayrıca bk. Erhan Afyoncu, "İbrahim Müteferrika", *DİA*, XXI, 325; Fikret Sarıcaoğlu-Coşkun Yılmaz, *Basmacı İbrahim Efendi ve Müteferrika Matbaası*, s. 125-129.

10 BOA, Hatt-ı Hümâyûn (=HH), nr. 56; Ek III. Ayrıca bk. E. Afyoncu, "İlk Türk Matbaasının Kurucusu Hakkında Yeni Bilgiler", *Belleten*, sayı: 243 (Ankara 2001), s. 613.

11 *Mecmua*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Kısmı, nr. 3375, vr. 143b.

12 BOA, HH, nr. 56. Ayrıca bk. Afyoncu, "İbrahim Müteferrika", s. 325. Sabev, İbrahim Müteferrika'nın Lehistan ile muahedeyi yenilemek üzere Kiev'e gittiğin ileri sürer (*İbrahim Müteferrika Ya Da İlk Osmanlı Matbaa Serüveni*, s. 88), fakat Müteferrika, Kiev'e gitmemiştir.

13 Bu takrir ve sefaret raporu şimdiye kadar bilinmiyordu (Bilinen sefaretnâmeler için bk. Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, tamamlayıp yay. Bekir Sıtkı Baykal, Ankara 1992). Yeni bulduğumuz bu takrir ve sefaretnamenin yalnızca bir sureti tespit edilebilmiştir. Takrir ve sefaret raporu Prusya, Rusya, Lehistan, İsveç ve İran ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki 18. yüzyıla ait çeşitli yazışmaları ihtiva eden bir mecmuanın içinde yer almaktadır (*Mecmua*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Kısmı, nr. 3375, vr. 143b-146a, 148b-155b. Bk. Ek I-II).

Müteferrika, Başhatman Józef Potocki'nin Nemirov'da[14] olduğuna dair bilgiler aldığından gidiş yolu için Bender'i tercih etmiştir. Zira Bender, Nemirov'a altı konak mesafedeydi. Bu yolun tercih edilmesinde ağır kış şartları da etkili olmuş gibidir. Çünkü kar yağışı yüzünden kara yolu kapanmış ve ancak Turla Nehri'nin kenarından gidilmek suretiyle yol alınabilmiştir[15].

Müteferrika, Nemirov'a gitmek üzere donan Turla Nehri'nden geçmek ve ardından da nehir boyunca on iki saat yol kat etmek zorunda kaldı. Bu yolculuktan sonra Osmanlı-Lehistan sınırında bulunan Pohoryłówka (Pohurluk) adlı köye ulaştı. Pohoryłówka'da Müteferrika'yı salimen Nemirov'a götürmek üzere sınır muhafızı Lipka[16] İsmail Binbaşı tarafından 12 lipka görevlendirildi. Pohoryłówka'dan itibaren yine Turla Nehri'ni takip ederek iki-üç konak devam edildi ve Raşko (Raszków) adlı kasabaya ulaşıldı. Daha sonra Turla Nehri'ni takip etmeyi bırakarak, üç-dört konak devam ettikten sonra Nemirov'a vasıl oldu. Fakat yolculuk kış yüzünden oldukça zor geçti. Hatta bir defasında Müteferrika ve maiyetindekiler çığ altında kalmaktan zor kurtuldular. Yine bu yüzden Müteferrika'yı şehir kapısında gösterişli bir alayın karşılaması kararlaştırılmış olmasına rağmen bu da yerine getirilemedi[17].

İbrahim Müteferrika, Nemirov'a gelmesine rağmen hatman burada değildi. Zira bazı işlerini halletmek üzere Nemirov'a on saat uzaklıktaki Winnyzia'ya[18] (Vinniçe) gitmişti. Şiddetli kış yüzünden Başhatman Potocki de yolda kalmış, ancak bir köy evine sığınarak fırtınadan kurtulabilmişti[19].

Potocki gelene kadar Müteferrika'nın Nemirov'da beklemesi gerekiyordu. Bu süre zarfında Müteferrika'nın ihtiyaçlarını karşılamak üzere kalenin yöneticisi (gubernator, Osmanlıca metinde subaşısı) görevlendirildi. Kalenin idarecisi, Müteferrika'yı kaledeki bir Yahudi'nin evine yerleştirdi. Burada Osmanlı elçisini kalenin ileri gelenleri ziyarete başladı. Müteferrika'nın kaleye gelişinin ikinci gününde komutan onu yemeğe davet etti, ancak diplomatik kaideler gereği Osmanlı temsilcisinin bu teklifi kabul etmesi pek doğru olmayacaktı. Bu yüzden

14 Ukrayna'da bir şehir.

15 *Mecmua*, vr. 149b-150a.

16 Litvanya'daki Kırım Tatarları'na verilen ad.

17 İbrahim Müteferrika'nın başhatman ile buluşmak üzere yaptığı yolculuğun teferruatı için bk. *Mecmua*, vr. 148b-150a.

18 Bölgenin idari merkezi olan şehir.

19 *Mecmua*, vr. 150a.

Müteferrika, daveti kabul etmekte önce tereddüt etti fakat daha sonra komutanın ısrarcı olması ve şayet davetini kabul etmezse Potocki tarafından bu durumun iyi karşılanmayacağı yönündeki ifadelerinden sonra davete icabet etmek zorunda kaldı[20]. Müteferrika'nın, Potocki tarafından henüz resmî olarak kabul edilmemesine rağmen kalenin idarecesinin davetine olumlu cevap vermesi, diplomatik vazifesinin bir icabıydı. Nitekim Müteferrika, Potocki ile Osmanlı Devleti'nin münasebetlerinin iyileşmesi için buradaydı. Bu yüzden buna halel getirecek bir tutumdan uzak durmalıydı.

Müteferrika, Potocki'nin gecikmesini fırsat bilerek Nemirov'da gezmeye ve kale hakkında bilgi toplamaya da gayret etti. Her ne kadar gece gündüz kendisini takip eden askerlerden kurtulmak için bunları istemediğini yöneticiye ilettiyse de bu talebi diplomatik bir lisanla reddedildi, ancak o bir yolunu bularak kalenin mahallelerini gezmeyi başardı. Bu gezileri sırasında Türkçe bilen yaşlı bir Yahudi ile ilginç diyalog da yaşadı[21].

İbrahim Müteferrika, Nemirov Kalesi'nde üç dört gün kaldıktan sonra Başhatman Potocki ile ilgili haberler aldı. Buna göre Potocki, Nemirov yakınlarındaki Zaloşça'ya gelmiş ve Osmanlı temsilcisini burada kabul edeceğini bildirmişti.[22] Bunun üzerine Müteferrika, maiyetinde 12 lipka ve bir bayrakdar olduğu halde, tekrar yola çıktı. Müteferrika'yı götüren kafilenin yolu bilerek Lehistanlı idareciler tarafından uzatıldı. Zira Müteferrika'nın da ifade ettiği üzere yetkililer, "askerlerini göstermek" istiyorlardı. Bu yüzden Osmanlı elçisi, Aksu Nehri'ni ağaç köprüden ve buz üzerinden geçerek, ancak sekiz günlük zorlu bir seyahatten sonra Załoẓce'ye bir günlük mesafedeki bir Karczma'ya (Karçma) ulaşabildi[23].

Müteferrika, Karczma'ya gelişini bildirmek üzere Başhatman Potocki'ye bir bayrakdar gönderdi. Osmanlı sefirinin Karczma'da olduğunu haber alan Potocki ise Müteferrika'yı karşılamak üzere hazırlıkların tamamlanmasını istedi ve bir gün sonra kabul töreninin olacağını bildirdi. Buna karşılık Müteferrika, zorlu bir yolculuk yaptığı gerekçesiyle Załoẓce'ye girişinde tören yapılmamasını istedi ve bu talebi olumlu karşılandı. Sonraki gün ise altı at tarafından çekilen

20 *Mecmua*, vr. 150a-b.

21 *Mecmua*, 150b-151a

22 Załoẓce/Saliszi/Saloschzy, Batı Ukrayna'da bir yerleşim yeri olup Siret Nehri'nin sol yakasında, bölgenin merkezi olan Ternopil'in 31 km kuzey-batısında yer almaktadır.

23 Karczma, yollardaki kervansarayvari konaklama mahallerine denir; *Mecmua*, 151b.

bir kızak gönderildi ve Müteferrika, kızakla Załoẓce'deki Potocki'nin sarayına götürüldü[24].

Müteferrika, sefaretnâmesinde Załoẓce'ye geldikten sonra önce kasaba ve Potocki'nin sarayı hakkında bilgiler verir. Bu minvalde kasabanın bir nehir tarafından ikiye bölündüğü ve kalesinin ahşaptan olup, yerleşimin de dağınık olduğunu kaydeder. Önünden nehrin aktığı Potocki'nin taştan yapılmış sarayı ise şehrin biraz dışında olup, mermerden iki ayrı yerde merdivenleri vardı. Saray, fevkani ve tahtani olmak üzere iki kısımdır; altında ise mahzenler mevcuttu. Sarayın odalarında birer soba ve ocak vardı. Yatak odalarında ise birer kerevet olup, genelde kadınlar bunların üzerinde oturmaktaydı. Bunun dışında odalarda başka bir mefruşat yoktu[25].

Müteferrika, Potocki'nin sarayına geldiği gün III. August'un krallığının Osmanlılar tarafından resmen tanınacağına dair mektupları tercümeleriyle birlikte teslim etti. Ertesi gün ise Osmanlı elçisi adına sarayda bir ziyafet tertip edildi. İbrahim Müteferrika, sefaretnâmesinde bu ziyafeti ve bu münasebetle Leh asillerinin eğlence kültürünü teferruatlı olarak anlatır[26]. Bu minvalde ikindi vaktinde verilen ziyafet hakkında şunları kaydeder: Ziyafetin verileceği Potocki'nin sarayına Müteferrika'yı götürmek üzere altı at tarafından çekilen bir hinto arabası gönderilmiştir. Araba ile birkaç köprüyü geçen Müteferrika, sarayın geniş avlusuna geldiğinde beş saf halinde dizilmiş soltatlar ve bunların da önlerinde şahi toplar bulunduğu halde karşılandı. Karşılama için "yançar (Janczar (yeniçeri))" denilen ve avlunun dört bir tarafında saf tutmuş olan askerler de bulunmaktaydı. Yançarların önünde de Osmanlı tarzında sarık ve kavuk giymiş mehterhane neferi bekliyordu. Meydanın hemen karşısındaki merdivende ise beyzâdeler, boyarzâdeler ve diğer ileri gelenler duruyordu. Asiller, meydana girdiğinde şapkalarını çıkartarak Müteferrika'yı selâmladılar. Müteferrika bu karşılama töreninden sonra saraya girdi, üç odadan yine soltatlar tarafından selamlandıktan sonra yemek odasına geçildi.

İbrahim Müteferrika'nın yemek masasını tarif ederken kullandığı ifadeler sanki onun daha önce hiç böyle bir kültür dairesinin içinde bulunmadığı izlenimi verir ve diğer Osmanlı sefirlerinin yazdıklarını anımsatır. Bu minvalde kullanılmadığı için bilinmediği anlaşılan yemek masasını tarifi oldukça ilginçtir: Bu bazen "masa denilen büyük iskemle" olarak da tarif edilmektedir. "*yemek iskemlesi ise tûlu*

24 *Mecmua*, 151b-152a.

25 *Mecmua*, 152a-b.

26 *Mecmua*, vr. 153a-155a.

beş altı zirâ' ve arzı iki zirâ' yerden dahi pâyendeler üzere bir buçuk arşun yüksek tahtadan çatılmış ve musanna' peşkirler ile döşenmiş ve etrâfında dâ'iren mâ-dâr oturmak için iskemleler dizilmiş bir alaylıklı vaz'dır".

Müteferrika, yemek sofrasındaki oturma düzenini de şöyle anlatır: "*Elli altmış lenger ile et'ime envâ'ı dizilmiş ve otuz kırk âdem etrafına oturup her âdemin önüne lenger misillü baratalar?*[27] *ve bir bıçak ve bir çatal ve bir pâkça ve büyücek yemek makramesi konulur ve bu yemek âlât ve edevâtı cümle hâs gümüşdendir ve yemekleri sumât şeklinde döşenmiş herkes dilediği ta'âmdan bir müsâfire inâyet, ikrâm ederler*".

Basmacı İbrahim, sefaretnâmesinde yemek masasındaki oturma düzeni hakkında şunları da rapor etmiştir: Masada ev sahibi ve eşi yanyana oturur, gelen misafir ise ev sahibinin hemen karşısına oturtulur. Ev sahibi günün menüsündeki ana yemeklerden misafire ikram eder. Yemekler tamamen bitmeden herkesin önüne şişeler içinde içecekler getirilir ve yanına da kadeh konulur. Bu minvalde Müteferrika'nın da önüne içi limon şerbeti dolu bir kâse konulmuştur. Müteferrika, içeceklerin ikramında bir sıkıntı ile karşılaşmamak için başhatman ile daha önceden konuşmuş, önüne şarap getirilmemesini ve arasıra şunun bunun şerefine kadeh kaldırılmamasını talep etmiştir. Osmanlı sefirinin iki talebi de kabul edilmesine rağmen, yemek sırasında içki olarak şarap getirilmemesine karşılık arada sırada kadeh kaldırılmış, Müteferrika da bundan rahatsızlık duymuştur. Kadehler kaldırılırken sazlar eşliğinde müzik de icra edilmiştir. Ziyafetin ilerleyen safhalarında sarayın avlusunda saf saf bekleyen soltatlar silahlarını, topçular da topları ateşlemiş, tüfek ve top seslerine mehterin nameleri eşlik etmiştir.

Yemek bittikten sonra İbrahim Müteferrika, Potocki'nin eşinin odasına götürülmüş ve burada Osmanlı sefirine kahve ikram edilmiştir. Bu sırada hatmanın eşi ve onun annesi kerevet üzerinde, Müteferrika ise sandalyeye oturmuştur. Kahvenin ikram edildiği odaya Potocki de gelmiştir. Kahveden önce tatlı ikramı yapılmış, bunun için de gümüş kaşıklar ve peşkir verilmiştir. Tatlı ve kahve ikramının ardından eğlenceleri izlemek üzere divanhaneye geçilmiştir. Burada Müteferrika, kendisi için tahsis edilen sandalyeye oturtulmuş ve derhal müzikle birlikte "horaz depmeğe" başlanmıştır. İbrahim Müteferrika, "horaz depmek" olarak adlandırdığı Lehlilerin horonunu şu şekilde anlatır: "*Beş-on avratlar ve kızlar giyinmiş ve cevhere gark olmuş her birinin eline berdâr yapışıp devre başladılar ve lâkin oyunları gâyet edebâne biri birine tapınarak ve ta'zîm ederek ve san'at-ı garibe ile cûş ve cünbüş ederek sıçradıkları çokluk belli olmayıp hemen su gibi akıp*

27 Barata = Platte, düz tabak.

deverân ederek devrin evvel ve âhirinde karşımıza gelince birer kerre diz çöker gibi eğilip arz-ı ubûdiyyet ederlerdi".

Müteferrika, bu ziyafet münasebetiyle Lehli kadın ve erkeklerin günlük kıyafetlerine de temas eder. Kadınların uzun elbiseler giydiklerini ve bunların eteklerinin yerlerde süründüğünü; kadınların ince bellisinin makbul olduğunu kaydeder. Erkeklerin de uzun kıyafetler ve çizme giydiklerini, ister büyük isterse küçük olsun hepsinin kılıçları olmadan dışarı çıkmadıklarını belirtir.

İbrahim Müteferrika, Potocki ile olan görüşmelerine dair, sefareti ilgili kaleme aldığı bir takrirde, sefaretnâmesinde bulunmayan önemli bilgiler verir. Takrirde kaydedildiğine göre Latince bilmesi Müteferrika'nın işini oldukça kolaylaştırmış ve hatmanla daha mahrem konuları konuşabilme imkânı elde etmişti. Zira hem hatman hem de Müteferrika, Latince bildiği için tercüman olmadan konuşabilmişlerdi[28].

Potocki ve Müteferrika, ikinci görüşmelerinde tercümana gerek duymadan ve daha samimi bir ortamda konuşma imkânı buldular. Bu görüşmede başhatman, Lehistan'ın dahilî vaziyeti ve meselelerine dair önemli bilgiler verdi. Bu minvalde Lehistan ricali arasında herhangi bir konu hakkında birlik sağlamanın nadir olduğu, bu yüzden son kral seçiminde istemedikleri birinin tahta çıkarıldığını ifade etti. Yine bu anlamda kral seçiminin haricî müdahalelere açık bir hâle geldiğini anlattı. Potocki, görüşmede maaşlı askerlerinin ancak 12 bin olduğu, buna rağmen bu kadar askerin bile maaşının ödenmesinde zorluk yaşadıklarını; herkesin kendi menfaatini öne çıkardığını ve kimsenin ülke çıkarlarını gözetmediğini; timarlı sipahilere benzeyen ve yaklaşık 100 bin kişi olan beyzâde/ayân askerlerinin ise savaş fennini bilmediklerini söyledi. Potocki tarafından görüşmede de açıkça ifade edildiği üzere, başhatman Lehistan'ın içinde bulunduğu dahilî vaziyetin sıkıntılarını, ülkenin Osmanlı İmparatorluğu'nun dostluğuna neden önem verdiğini ortaya koymak adına anlatmıştı. İkinci görüşmede Lehistan başhatmanı son olarak bir zamanlar Osmanlı'ya iltica ettiğini ve kendisinin dostane karşılandığını da söylemişti[29].

Başhatman Potocki, akrabalarının da hazır bulunduğu başka bir görüşmede ise her hâlükârda Osmanlı İmparatorluğu'nun yanında olacaklarını söyleyip, akrabalarından da sözlerine destek vereceklerine dair söz aldı. Bu durum Müteferrika'yı oldukça memnun etmişti[30].

28 *Mecmua*, vr. 143b.

29 Müteferrika ve Potocki'nin ikinci görüşmesinin ayrıntıları için bk. *Mecmua*, vr. 143b-144b.

30 *Mecmua*, vr. 144b-145a.

Müteferrika, başka bir görüşmede ise Bâbıâli'nin talep ve iyi niyetlerinin Lehistan Kralı III. August'e iletileceğine dair başhatman ve mecliste hazır bulunanlardan söz aldı. Söz verildiği üzere talepler krala iletildi ve buna dair cevap üç hafta sonra Załoẓce'ye ulaştı[31]. Bu da Müteferrika'nın burada uzun bir süre kaldığını, bu vesileyle görüşmelerde bulunduğunu ve bölge hakkında istihbarat toplamaya vakit bulabildiğini gösterir.

Bazı araştırmalarda İbrahim Müteferrika'nın başhatman ile görüşmesinin gizli yürütüldüğü ve özellikle bunun III. August'e bildirilmemek için dikkatli olunduğu ileri sürülmüştür[32]. Buna mukabil Müteferrika'nın sefaretnâmesinde yazdıkları bunun tersi yönünde bilgiler ihtiva eder. Zira sefaretnâmede Potocki ve Lehistan'ın diğer ileri gelenleri ile görüştükten sonra görüşülen hususların III. August'a mektuplar yoluyla bildirildiği ve kralın cevabının da üç hafta sonra geldiği kaydedilmiştir[33].

İbrahim Müteferrika, Załoẓce'de kırk günden fazla kaldı. Bu süre zarfında bir taraftan adına verilen ziyafetlere katılırken, diğer taraftan da Potocki ile önemli ve kendi ifadesiyle verimli görüşmeler yaptı. Görüşmeler bittikten sonra ise bir daha Lehistan topraklarına girmeden Hotin üzerinden geri döndü. Dönüş yolunda da geçtiği yerlerin durumuna dair gözlemlerde bulundu ve bunları sefaretnâmesinde özetle nakletti. Bu minvalde Hotin'den itibaren Macar dağlarına kadar olan bölgenin Boğdan ile Lehistan sınırını teşkil ettiğini ve bu bölgede Leh ayânının özel mülklerinin bulunduğu, buna mukabil ayânın araziyi "arentara" denilen Yahudilere iltizam olarak verdiklerini, belirtilen yerlerde Osmanlı sikkesinin cari olduğunu; altın, gümüş akçe ve yeni paranın İstanbul hesabı üzerine değerlendirildiğini; üç senedir devam eden taht mücadelesi yüzünden Rus askerinin Lehistan'ı istila

31 *Mecmua*, vr. 145a.

32 Józef A. Gierowski, "Dyplomacja Polska doby Saskiej (1699-1763)", *Historia Dyplomacji Poskiej*, Varşova 1982, s. 424'ten naklen Hacer Topaktaş, *Lehistan'da Bir Osmanlı Sefiri Ziştovili Hacı Ali Ağa'nın Lehistan Elçiliği ve Sefâretnâmesi (1755)*, Ankara 2015, s. 32. Gierowski, eserinde " Doğu Savaşı (1736-39 savaşı) esnasında Türklerin ve Tatarların Lehistan sınırını karıştırması dolayısıyla ve Rusların geçişleri yüzünden Jozef Potocki kendi temsilcilerini Bükreş'te Rus komutan Münnich'in yanında ve Bender seraskeri yanında bulundurdu. Buna karşılık Türkler tarafından İbrahim Efendi iki yıllık göreviyle/elçiliğiyle (1737-1738) hatmana gönderildi. Zorunlu geleneklere rağmen, kendisine gönderilen bütün görevliler hakkında kralı bilgilendirme zorunluluğuna rağmen, İbrahim'in yanında bulunduğunu Potocki başlangıçta saraya bildirmemeye gayret etti. Daha sonra anti-Rus propagandasını tolere etti ve bunun yardımı sayesinde Bâbıâli ile irtibat kurmaya çalıştı". Bk. *aynı eser*, s. 424. Ancak Gierowski'nin verdiği bilgi Müteferrika'nın yazdıklarıyla ve elçilik tarihiyle uyuşmaz.

33 *Mecmua*, vr. 145a.

ettiğini ve bu işgalin Osmanlı sınırına kadar uzandığını; Rusların kendilerine muhalif olanlara zulmettikleri; Lehistan topraklarındaki Sic ve Barabaş Kazaklarının Ruslardan kuvvet bularak isyan ettiklerini rapor etmiştir[34].

Załoẓce'den ayrıldıktan sonra Hotin üzerinden, 1737 Şubat'ında İstanbul'a ulaşan Müteferrika, sefareti ile ilgili önce bir takrir daha sonra da bir sefaretnâme sundu. Osmanlı-Rus Harbi'nin devam ettiği günlerde Osmanlı Devleti'nin Rusya karşısında yalnız kalmaması ve daha da önemlisi Rusya'nın Lehistan'dan lojistik destek almasını engellemeye matuf olarak gerekli görüşmeleri yapmak üzere Başhatman Potocki'nin yanına gönderilen İbrahim Müteferrika'nın sefareti sonuçları itibariyle pek de başarılı sayılmaz. Zira her ne kadar Potocki tarafından iyi bir şekilde karşılanmış ve dostane münasebetlerin idamesi görüşmelerde defaatle dile getirilmiş olsa da Lehistan savaşta Rusya'ya destek vermekten geri durmamıştır. Bu durum daha sonra Osmanlı Devleti ile Lehistan ilişkilerinin bozulmasına sebep olmuştur[35].

Müteferrika'nın sefaretinin beklenildiği gibi başarılı olmamasının bir diğer sebebi de Rusya'nın barış için Lehistan'ın tavassutuna olumsuz yaklaşmasıydı. Nitekim Basmacı İbrahim, Potocki'nin yanında bulunduğu günlerde başhatman Müteferrika'nın getirdiği nâmenin bir suretini ve tercümesini Çariçe Anna İvanovna'ya göndererek Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki savaşta Lehistan'ın daha evvel olduğu gibi yine "alâ hâlihî" tarafsız kalacağını resmen bildirdi. Buna mukabil Rusya'dan, "*mademki Leh Cumhûru alâ hâlihî durup Devlet-i Aliyye tarafına meyl ve inhirâf ile Moskov Devleti aleyhine adüvviyâne hareketi zâhir olmaya Moskov Devleti tarafından Leh taraflarına ta'arruz olunmakdan emîn ola*" şeklinde bir cevap geldi. Lehistan'ın savaşta tarafsız kalması, zahiren, Rusya tarafından da olumlu karşılanmasına rağmen, barış için başhatmanın tavassut teklifine olumsuz cevap verildi. Bunun için Kiev'deki Rus General Münnich'e buradaki Lehistan kapıkethüdası vasıtasıyla birkaç kez müracaat edildi. Buna karşılık Münnich, "*bizim Çariçemiz sulha kā'ildir ve murâdı ancak hudûdumuzun emniyetidir. Osmanlı yerlerine Çariçe'nin ihtiyâcı yokdur, bilmem araya niçin bigâneler girdi iki devlet vâsıtasız sulh olmak evlâ idi ve aksar-ı tarîk bu idi*" şeklinde karşılık vererek barış için tavassut tekliflerini olumsuz karşıladı. Buna rağmen barışın temin edilmesinin mümkün olduğunu da "*Çariçe'nin aldığını vermeğe gönlü var görünür*" sözleriyle dile getirmişti. Münnich'in bu sözleri Osmanlı idarecilerini oyalama

34 *Mecmua*, vr. 149a-b.

35 Bu durumun etkileri için bk. Uğur Demir, "Barış Asrı".

taktiğinden başka bir şey değildi. Bu duruma Müteferrika ile görüşmelerinde Potocki de "*Moskovlu sulha kā'ilim der ammâ yine tedârükden hâlî değildir. Devlet-i Aliyye gafil olmasın*" sözleriyle dikkat çekti[36].

İbrahim Müteferrika'nın Lehistan sefareti diplomatik manada çok da olumlu sonuçlar doğurmasa da Müteferrika bu sayede bölgede bizzat gözlem yapma ve gelişmeleri yerinde takip etme imkânı bulmuştu. Hammer, Müteferrika'nın Lehistan sefaretindeki "başarısızlık" yüzünden 1737 Kasım'ında bütün görevlerinden uzaklaştırılıp sürgün edildiğini iddia eder.[37]. Ancak bu konuda Hammer'i teyit edecek başka bir bilgiye rastlanılmadığı gibi, Müteferrika'nın 2 Şubat 1738'de haceganlığa terfi ettirilerek top arabacıları kâtibi yapılması da[38] bu iddianın doğru olmadığını gösterir.

Lehistan sefareti sonrasında da Müteferrika Lehistan'la ilişkilerini sürdürmüş olmalıdır. Nitekim ömrünün sonlarına doğru açılması için yoğun bir çaba sarfettiği Yalova kâğıt fabrikasının ustalarını Lehistan'dan getirtmiştir[39]. Buna mukabil sefaretnâmesinde veya sefaret takririnde Lehistan'daki kâğıt imaline dair herhangi bir bilgi vermemiştir.

36 Bu görüşmeler için bk. *Mecmua*, vr. 145b-146a.

37 Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reich*, IV, Pesht 1835, s. 326, 352.

38 Afyoncu, "İlk Türk Matbaasının Kurucusu Hakkında", s. 613-614.

39 Yalova kâğıt fabrikası için bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/2, İstanbul 1984, s. 518-519; Ahmed Refik [Altınay], *Onikinci Asr-ı Hicrî'de İstanbul Hayatı (1689-1785)*, İstanbul 1988, s. 164-168; Osman Ersoy, *XVIII. Ve XIX. Yüzyıllarda Türkiye'de Kâğıd*, Ankara 1963, s. 31-36; Afyoncu, "İlk Türk Matbaasının Kurucusu Hakkında", s. 615; Fikret Sarıcaoğlu-Coşkun Yılmaz, *Müteferrika, Basmacı İbrahim Efendi ve Müteferrika Matbaası*, İstanbul 2008.

EKLER

-I-

[İbrahim Müteferrika'nın Lehistan Sefareti Takriri]

[**143b**]

Merhûm Sultân Mahmud asrında Basmacı İbrahim Efendi'nin takrîridir. Mahfûz olan evrâk içinde bulundu.

Leh'de esnâ-yı ikāmetde başhatman ile mahfîce ve mahremâne müzâkere olunan ba'zı ahvâldir.

Hâk-i pây-i devletlerine bundan akdem ba'zı mertebede arz u i'lâma cesâret olunduğu üzre Zaloşca'ya (Załoẓce) vusûlümüzde hemen bir-iki def'a hatman ile görüşüldükde lisân-ı Latin ile âşinâlık takrîbiyle arada tercümânlar vesâtatına hâcet kalmadığından hatman-ı mûmâ-ileyhe küllî i'timâd gelüp âdetâ ketm ü ihfâsı lâzım nice keyfiyyâtı keşf ü izhârdan çendân tehâşî etmez oldu. Hattâ ikinci mücâlese de te'essüfâne kelâma âğāz edüp bizim ricâlimizde ittifâk ve ittihâd üzre bir emre mübâşeret olunduğu nâdirdir. Ol ecilden sa'yimizin semeresi olmayıp hâlâ kralımız olan zât-ı celîlü'l-cenâbı mutlak akıl ve re'yimize mugāyir bize takdîr-i ezel kral nasb u ta'yîn etdi. Ve fi'l-vâki' müddet-i medîdeden beru Nemçe ve İsveç ve Moskov gibi zî-be's ve zî-kuvvet hem-civâr devletler cebr ü kerh ile bize kral nasb edüp kral intihâbı emrinde serbestiyyet-i kadîmenin ancak adı kaldı. Ulûfelü askerimiz ekall-i kalîl on iki bine bâliğ olur olmaz [**144a**] mîrî hazinemiz gûyâ yok. Her ferdimiz birer mikdâr arâzî ve re'âyâyı temellük ve menâfi'ini kendüye tahsîs edüp nef'-i âmm-ı mühimmesi aranmaz oldu. Dâd-ı Hak'dan memleketimiz eğerçi vüs'at üzredir ve timârlı ve timârsız arâzî mutasarrıfı sipahi nâmında?[1] ta'bîr olunur halkımız yüz bine bâliğ olur ve lâkin çok zamandan beri seferler ve cenkler terk olunmağla perverlü ve zevk u safâ-perestler olmuşlardır. Râhat ile me'lûflar olup ne zahmete sabr u tahammül ederler ve ne ölmek isterler ve bu mertebede mahremiyyet birle keşf-i esrârdan murâdımız, Devlet-i Aliyye'nin dostluğuna beher hâl muhtâc idüğümüz zımnen tefhîm ve size i'timâd gelmek içindir. Bir vakt-i zarûretimizde Moskovlu'ya veya anın emsâli bir gayrı devlete

1 Soylular?

mürâca'at ve ilticâ eylesek zimâm-ı ihtiyârımızı irâdetimiz ile gaddâr ellerine virmiş oluruz ve min-ba'd taht-ı kahr-ı hükûmetinde kalıp tasallutundan halâs düşvâr olurdu. Devlet-i Aliyye-i ebed-ittisâle ilticâ ve himâyesine tahassun eylediğimizde sâhib çıkarlar ve nev'an medâr-ı ma'âşımızı dahi görürler, [**144b**] görmezler ise de bari tahtü'l-kahr mahkûm ve re'âyâlık ve kulluk ile cebr ü kerh etmezler. Bu dâ'îleri iki def'a Devlet-i Aliyye'ye varup ilticâ ve bir müddet memâlik-i mahrûse câ-yi penâhım olmuş idi. Envâ'-ı iltifât ve ikrâm gördiğimden gayrı vakt-i fırsatda yine diyârıma avdet ve insirâfa izin ve ruhsat erzânî buyurılup, "biz sana sâhib çıkdık bizim kulumuzsun" dimediler. Bu vechile hâlâ Devlet-i Aliyye'nin memnûn-ı keremi ve senâkârıyım deyü izhâr-ı hulûs ve vâfir teşekkürler eyledi. Yine vakt-i âharda bir tenhâ odada ol mahalde ve civârda mevcûd cümle akrabâ ve ta'allukātını cem' eyledikde bize teveccüh edüp dedi ki "elçi efendi ma'lûmunuz olsun ki hâlâ Leh Cumhûrı'nun ekser-i ricâl ve a'yânı bizim Potocki Hânedânı'ndandır ve ben sağ oldukca ve benden sonra bu hânedân evlâd ve ahfâd ve a'kābından bir ferd hayâtda oldukça Leh Cumhûru Moskov'a veya Devlet-i Aliyye'nin âhar bir düşmanına tâbi' olup yardım etmek ihtimâli yokdur" didikde akrabasına tevcîh-i nazar edüp "siz de beni tasdîk edüp bu emânetimi müte'ahhid olur mısunuz ve elçi efendiye i'timâd virir misiniz" didikde cümlesi savt-ı a'lâ ile feryâd ve müte'ahhid ve mütekeffil oluruz deyüp Devlet-i Aliyye'nin devam ve bekāsı senâsında oldılar. Bu meclis hakīre hayli rikkat-i kalbe ve hatman cânibine bir alâka-i meveddete bâdî oldu. Hatman-ı [**145a**] merkūm min-ba'd bir türlü keyfiyyeti ketm etmeyüp etrâfdan kendüsüne gelen mekâtibi ekseriya irâ'et edüp vürûd eden havâdis ve ahbârı bildirdi. Çûn bir iki meclisde teklîf tekellüf ber-taraf olup mahremâne vaz' u mu'âmele tarafeynden şart olundu. Devletlü inâyetlü sâhib-i devlet efendimizin mektûb-ı şerîflerin tercemesiyle ma'an Leh Kralı'na ve bir suretin yazup Moskov Çariçesi'ne gönderdiklerin hakīre bildirdiler. Birkaç günden sonra serasker olan Mareşkal ve Başmüşâvir Prens Vişneviçki[2] ve birkaç mu'teber boyarları gelüp görüşüldükde hatman feth-i bâb-ı musâhabet edüp kralın kabûl ve teslîmi husûsunu îrâd ve der-i devlete ricânâme yazduğunu ve hakīrin dahi bu bâbda cidd ü sa'yimi ve kendüye i'timâd rütbesi tesliye virdiğümü takrîr eyledikde bu husûsu cümlesi tahsîn ve ittifâk ile krallarına keyfiyyeti bildirmek üzre kâğıdlar yazup gönderdiler ve üç hafta içinde cevâbı gelüp kral-ı merkūm mahzûz olduğunu ve bundan böyle cânib-i Devlet-i Aliyye'den ziyâdesiyle dostluk me'mûl etdüğünü tahrîr eylemiş deyü mektûbu irâ'et ve bu mahalli tefhim etdiler. Birkaç gün mürûrunda inâyetlü sâhib-i devlet efendimiz tarafından hatmanın ricânâmesine

2 Michał Serwacy Wiśniowiecki.

müsâ'ade buyurulduğunu müş'ir mektûb-ı celîlü'l-i'tibâr gelüp itminân-ı hâtır ile [**145b**] gâyet memnûniyyet izhâr etdiler ve sûr şenlikler etdiler. İnâyetlü kethüdâ beyefendimizden bu hakīre irsâl buyurılan mektûbu dahi ricâ etdiler. Bu hakīr dahi terceme edüp taraflarına teslîm eyledim. Çûn mektûb uslûb-ı hakîmâne üzre yazılıp müfâdında krallık teslîmi mâddesi tasdîk ve te'kîd ve elçi gönderilmek husûsuna müsâ'ade buyurulmak va'adi işâret olunmuş-idi. Bu mektûbu dahi bize virin kralımıza gönderelüm deyü azîm niyâzda oldılar. Bu hakīr dahi kîsesiyle ve kapak ve kozalakıyla ellerine teslîm eylediğimizde bir kat dahi memnûn oldılar ve ol gün kâğıdlarını yazup ertesi gün ulağıyla gönderdiler ve lâkin mektûbun âhar fıkrasında bu kullarının avdeti emr u fermân buyurulmağla işbu mekâtib cevâbı gelince tevakkufa cesâret olunamadı. Çûn inâyetlü sâhib-i devlet efendimizden hatmana götürdüğümüz mektûb tercemesinin bir suretin Moskov Çariçesi'ne dahi göndermişler idi. Anun dahi Kiev'de mukīm kapu kethüdâları vesâtatıyla cevâbı gelüp mademki Leh Cumhûru alâ hâlihî durup Devlet-i Aliyye tarafına meyl ve inhirâf ile Moskov Devleti aleyhine adüvviyâne hareketi zâhir olmaya Moskov Devleti tarafından Leh taraflarına ta'arruz olunmakdan emîn ola deyü tahrîr olunmuş. Ba'dehû Münih[3] nâm Moskov cenerali Kiev'e geldikde hatmana kapu kethüdasından kâğıdlar gelüp mefhûmunda merkūm kapu kethüdâ[sı] Münih Ceneral'e varup buluşdukda sulh sadedi açılıp [**146a**] bizim çariçemiz sulha kā'ildir ve murâdı ancak hudûdumuzun emniyetidir. Osmanlı yerlerine çariçenin ihtiyâcı yokdur, bilmem araya niçin bî-gâneler girdi iki devlet vâsıtasız sulh olmak evlâ idi ve aksar-ı tarîk bu idi didüğünü merkūm kapu kethüdâ[sı] tahrîr eylemiş. Hatman vehle-i ûlâda çariçenin alduğunu vermeğe gönlü var görünür dedi ve lâkin gitdikce ihtimâlât virmeğe başladı. Ba'dehû birkaç def'a dahi merkūm kapu kethüda[sı] nın mektûbu gelüp gâh asâkir-i Tatar'ın Moskov hudûduna duhulü ve gâh sâir ahvâllerini yazmış. Zaloşça'dan çıkduğumuz esnâda Moskovlu sulha kā'ilim der ammâ yine tedârükden hâlî değildir. Devlet-i Aliyye gafil olmasun didi. Zaloşça'dan çıkmadan bir gün evvel gelen haberler Nemçe elçisi bizim ahvâlimizi keşf etmiş. Osmanlı bizi şimdi oyuncak edindi deyüp Uştuman nâm Moskov cenarali Nemçe elçisine itâbâne kâğıd ve Çasar'a dahi teşekkî etmiş deyü Flemenk'den gelen kâğıdlarda yazılmış idi ve Avrupa'nın sulhu henüz i'lân ve işâ'a olunduğu yokdur ki sıhhatine delîl bu olsa gerekdir deyüp hatman-ı merkūmun aramızda âhir kelâmı oldu. Bâkī fermân men lehü'l-emrindir.

(*Mecmua*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Kısmı, nr. 3375, vr. 143b-146a).

3 Burkhard Christoph von Münnich.

-II-

[İbrahim Müteferrika'nın Lehistan Sefâretnâmesi]

[**148b**]

Bu kulları Leh'in Başhatmanı Voyvoda Kiyovski tarafına me'mûr olup hatman-ı merkūmun bulundığı Zaloşça (Załoz̧ce) nâm kasabaya varup esnâ-yı tarîkde ve ahyân-ı ikāmetde müşâhede olunan ba'zı keyfiyyât ve gâh istimâ' olunup sıdk ve kizbi muhtemel ba'zı ahbâr ve ahvâlât bu mahalde cem' ü derc olunup hâk-i pây-i devletlerine küstâhâne ihzâra ictisâr olundu. Hatman-ı merkūmun mülk-i mevrûsu olup Bender'den altı-yedi konak ba'îd Nimerova nâm kasabada olduğu haber alınmağla müsâra'at olunup kasaba-i merkūma vusûle ihtimâm olundu. Nehr-i Turla Bender'den buz ile karşı geçilüp Bender karşısı ve Nehr-i Turla sâhiliyle on iki sâ'at gidülüp Pohurluk (Pohoryłówka) nâm karye kurbüne varınca Hân Ukranyası ta'bîr olunur Rombasar (Rybnica?) nâmında bir küçük kasabası vardır. Hatman nâmıyla bir âdemini iltizâm ile alup zâbiti olur ancak Bender karşusında ve kurbünde vâki' bir mikdâr kurâ Bender ser-askerine tâbi'dir. Leh hudûdunun evveli Pohurluk nâm karyedir. Andan iki üç konak Turla sâhiliyle gidülüp Raşko (Raszków) nâm kasabaya varılur. Andan Turla'yı bırakup şark ve şimâle giderek üç dört konakda Nimerova nâm kasabaya varılur ki Leh'in başhatmanı ve müdebbir-i umuru Voyvoda Kiyovski'nin mülküdür. Ağaçdan palankası vardır. Derûn-ı palankada voyvoda-i merkūmun mükellef sarâyı vardır. Çûn Bender yoluyla gidülüp Hotin yoluyla avdet olundu ve iki tarîkin mâ-beyni Nehr-i Turla sâhiliyle dört-beş konak [**149a**] mesâfe olup Bender hizasından Hotin hizâsında vâki' Kamaniçe Kal'ası'na varınca ve sâhil-i Turla'dan iki-üç konak içle varınca birkaç bin pâre kurâ ve kasabât halkı cümle Boğdan re'âyâsıdır. Ve Hotin'den yukarı dahi tâ Macar dağlarına varınca birkaç konak mesâfede Boğdan arâzîsi Leh arâzîsine muttasıl olup bu hâl üzre olmak gerekdir ve bu cümle kurâ ve kasabât Leh a'yânının müstakillen mülkleri olmağla ekser kasabâtda birer sarâyları vardır. Ve *gubernator* nâmıyla birer subaşıları oturur ve cümle kurâ ve kasabâtı *arnetara* nâmıyla birer Yahudi iltizâm etmişdir ve garâbet bundadır ki bu kasabât ve kurâda cârî olan nükūd cümle Âl-i Osman pâdişâhlarının sikkesidir. Altun ve gümüş akçe ve cedîd para cümle İstanbul hesâbı üzredir. Üç seneden beri Leh Krallığı nizâ'ı bahânesiyle Moskov askeri Leh diyarına istîlâ ve memâlik-i mahrûse-i Osmâniyye hudûduna bir veya iki konak karîb yerlere gelince Leh içinde kasabât ve kurâya tevzî' olunup ve anlarda yazlayup ve kışlayup müft ü meccânen yiyüp içüp ve kendülerine ednâ muhâlefet edenlerin evlerini

mülklerini yakup yıkup çok cevr u eziyyetler etdikleri vâki‘ hâldir ve bâ-husûs İstanislav (Stanisław) Kral’a tarafdâr olan Lehlüyü ahz ve katle kasd edüp bir nicelerinin mülklerini harâb etmişlerdir. Ve eğerçi bu def‘a Moskovlu Leh diyarından çıkıp gāliben li-maslahatin Leh’e ta‘arruzdan el çekmişlerdir ve lâkin Lehlüye göre Moskovlunun şerlerinden [**149b**] emîn olmak katî düşvâr görinür ve ol tarafda Ukrayna ve Volhilina (Wołyń) ve Podolya vilâyetlerinin Rus ve Kazak nâmında olan ekser re‘âyâsı Lehlüye bağy ve isyâna ziyâde müsta‘idlerdir. Hattâ geçen senede bir niceleri Moskov’a tâbi‘ Siç Kazaklarıyla ve devlete isyân eden Barabaş Kazakları’yla yek-dil ve yek-cihet olup kendi sâhibleri ve eben an-ced irs ve intikāl ile mutasarrıfları olan Lehlü boyarlarına âsî olup ba‘zı kasabaları urup nice nice evlerini ve emvâl ve eşyâsını yağma ve gāret etmişlerdir. Ve eğerçi Lehlü askeri ol taraflara gelüp hudûdlarda ve civârda muhâfazaya tevzî‘ olunmalarıyla haydut ma‘nâsına *haydamak* ta‘bîr eyledikleri bâğûn-ı merkūmunun fesâdları bir mikdâr mündefi‘ olmuşdur ve ba‘zıları sûret-i itâatde evlerine gelmişlerdir ve lâkin ekseri hâlâ Siç Kazakları ma‘iyetinden münfekk olmayup onlar ile geşt ü güzâr ve fırsat buldukları mahalde fesâddan hâlî değillerdir.

Yolumuz üzre hudûd başı olan Pohurluk’da muhâfız bulunan Lipka İsmail Binbaşı ma‘iyetimize kendi bayrakdârı ile ma‘an on iki lipka ta‘yîn edûp Nimerova’ya varınca hidmetde bulundular. Hatmanbaşı ise Nimerova’ya vusûlümüzden iki gün mukaddem ba‘zı umûr-ı mühimmesini görmek bahânesiyle kalkup andan öte on sâ‘at mesâfede yine kendi mülklerinden Vinniçe (Winnica) nâm kasabaya gitmiş bulunmağla bu hakīri onda olan gubernatorune sipâriş ve iki üç güne dek meks etdirilmek üzre konağımız ve sâir havâyicimiz görülmek ve istikbâlimize kırk-elli âdem gönderilmek üzre muhkem tenbîh eylemiş ol gün ise [**150a**] bâ-takdîr-i Hudâ bir rîh-i sarsar zuhûr edüp üzerimize dağlar gibi karlar sürüp cümlemiz helâk olayazdık. Ol diyârda nice nice evler yıkup ve katı çok ağaçlar kökünden koparup kasabaya gücile can atabildik. İstikbâl ve ihtişâm değil kal‘a kapusından bizi iki-üç âdem görünce gücile çıkdılar. Kapuyı dahi kar basup hezâr zahmet ile açdılar ne hâl ise kal‘a içinde bir Yahudi hânede konak döşediler, meğer hatman ol gün Vinniçe’den dahi kalkup ileri giderken bu şedîd fırtınaya uğramış kendi hinto ve on iki aded zahîre arabaları devrilüp ve bir türlü gidemeyüp köyde nâ-çâr bir fakīr re‘âyânın evinde kalduğunu mülâkātımızdan sonra nakl eyledi. Bu hakīr dahi harf-endâzlığa fırsat bulup haz etdim ki bizden kaçdığınız intikāmı sizden rüzgâr aldı dediğimde hatman-ı zarîf derhâl intikāl edüp gerçek ki size birkaç gün zahmet virdik ve lâkin afv edin zîrâ bu vaktin keyfiyyeti böyle iktizâ eyledi. Nimerova’da üç dört gün meks iktizâ etmekle lipkalarına hudûda

iâde olunup bizi beklemeğe ol kal'a muhâfızlarından soltadlar ta'yîn olundu. Gubernator ve ol kal'ada bulunan askerî zâbitleri ve etrâfdan kasabaya gelen boyarlar ve zâbitler ekseriya hakīrin konağına gelüp görüşdiler. İkinci gün gubernator gelüp bizi ta'âma da'vet eyledi. Henüz me'mûr olduğumuz hatmanı görmeden sarây seyrine [**150b**] gitmek ve ziyâfetlerde gezmek bize ve size münâsib değildir deyü imtinâ' olunmuşidi. Gubernator niyâza başlayup hatman gitdiğinde ve şimdi gelen kâğıdında sizin ikrâmınızı bize te'kîd ile tenbîh etmişdir. Teşrîf etmediğinizi bizim taksîrâtımıza haml edüp bize itâb olunacağı mukarrerdir. Kerem edüp teşrîfinizi ve bu vartadan bizi halâs buyurmanızı ricâ ederiz didikde gubernatorun kendi konağı yakın olmağla varılmak üzre cevâb virildi. Yanımıza ta'yîn olunan soltadlar ise bir çeyrek sâ'atde değişilürken yine şiddet-i berdden helâk mertebesine vardıklarını gördiğümde "Bunları neylersiz? İzin virin odalarına gitsünler" deyü bir iki def'a terahhuman söylediğimi bunlar âhar ma'nâya haml edüp "Sultânım bu soltadlar size ta'yîn olunup konağınızda nevbet bekledikleri mücerred mu'tâdımız üzre size ikrâm içindür ve sizin safâ-yı hâtırınız cümlemizin matlûbu olup bilmezlik ile ba'zı kendüyü bilmez ser-hoş makūlesi semtinize uğrayup siz bir dürlü rencîde-i hâtır olmamanız içindür. Bir gayrı ma'nâya haml olunmamak mercû ve mütemennâdır. Esnâ-yı ikāmetde ne yerde az çok Türkce bilür Yahud ve nasârâ ve müsâfir ve mücâvir yerleri ve gayrı var ise gelüp bir def'a görünmelüdür. Aralıkda Türkce bilür bir ihtiyâr Yahudi geldi. Sağa sola bakup ortalığı hâlî gördükde "Size bir iki sözüm var. Allah için beni ele virmeyüp didikde, "Korkma! Görelim ne işin var" didiğimizde, "Sultânım Lehlü'nün ahvâli tafralarına göre değildir fuzûllerdir. Kılıçları bellerinde ammâ ellerinden bir iş gelmez. Bir işiniz var ise hâllerinden gafil olmanız Osmânlu'dan gerçek korkarlar velâkin düşmanlıkları yokdur. Moskov'u sevmezler velâkin havflarından anlara dahi tapunırlar. [**151a**] Ve birkaç sene Moskovlu buraya dek geldi ve bunda dahi kışlayup çok zulümler etdi. Lehlünün çoğu kaçdı, yanlarına gelmedi ve çok asker cem' oldu. Ancak cenge kādir olmadı ve beynlerinde bir dürlü ittifâk yokdur. Zevk ü râhata alışmışlardır. Hiç ölmek istemezler bu taraf re'âyâları dahi başdan çıkdı ve geçenlerde baş kaldırup çok fesâd etdiler. Benim evlâd ve akrabamdan falan köyde dokuz nefer kimesneyi katl etdiler. Bu âna gelince feryâd edüp gezdim. Ne kısâsa ve ne tarîk-i âhar ile ihkāk-ı hakka kādir oldılar ve hâlâ başhatman sizden kaçıp gitdi. Zîrâ Osmânlu'ya tarafdardır deyü müttehemdir ve sizin kendüsine yalnız buluşduğınuzu istemez. Anın için içile gitdi ki etrâfda bulunan boyarlar dahi vardığınızda mevcûd bulanalar deyüp Yahudi-i merkūm akla karîb niçe niçe ahvâlden haber virdi. Encâmında eline iki Macar altunu virdim almadı âhar ayağıma düşüp siz elçisiniz sözünüz geçer ve ehl-i İslâm hayrı sever. Kerem edüp benim zulmen

katl olunan evlâd ve akrabâmda bana ihkāk-ı hak olunsun ve da'vâm görülsün deyü hatmandan ricâ edin. Sizden ancak bunu isterim" Yahudi'nin ve katl olanların ve karyenin ismini yazup zabt edüp ricâsını deruhde eyledim. Vâki'-i hâli ve da'vâsında sıdkını hatman tasdîk eyledi ve karye-i merkūme sâhibi bir mütemerrid boyar iken ihkāk-ı hakkı ne tarîk ile mümkün olursa hatman görmeğe müte'ahhid oldu velâkin Yahudi-i merkūm bir daha gelüp zuhûr etmedi. Biz dahi Nimerova'da üç dört gün meks edüp hatman ilerüde Azbaras (Zbaraż) nâm kasabasına gitmiş ve ondan dahi [**151b**] bir iki günden sonra kalkup Zaloşca nâm kasabasına gidecek ve andan beher hâl tevakkuf ve vürûdumuza müterakkıb olacakdır deyü haberi ve kâğıdı geldiğinden gobernotör bizi âgâh edüp ve tedârükümüzü görüp yanımıza yine müceddeden bir bayrakdâr ile on iki nefer lipka ta'yîn edüp ale's-seher ol tarafa râhî olduk. Gālibâ murâd askerlerini seyr etdirmek oldığından rast-ı tarîk ile götürmeyüp askeri oldığı kurâ ve kasabâta kondırup fi'l-hâl olduğımız konak kapusına bir alay soltat bekçi korlardı ve zâbitân ve rüesâ-yı kavimleri gelüp görişüp hâtır sorup giderlerdi. Bu yolda Breşlav (Bracław) nâm kasaba kurbünde Aksu nâm nehirden ağaç köprü üzerinden geçildi ve buzdan dahi geçilür. Velatcu (Latyczów?) ve Meziboza (Międzybóż) nâm ve sâir birkaç kasabaya uğranıldı. Sekizinci gün Zaloşca'ya varıldı ve meştâ-yı hümâyûndan mahall-i merkūma varınca tamam bir ay zamân mürûr eyledi. Avdetimizde ise aksar-ı tarîk ile Hotin yolundan gelüp ve Leh'de bir yerde eğlenmeyüp menzil ile on altı günde Babadağı'na vusûl müyesser oldu. Zaloşca'ya bir sâ'at mesâfede Karçama (karczma) nâmıyla meygededen kinâye bir Yahudihâneye nüzûl olunup bayrakdâr hatmana haber virmek üzre ilerü gitdi. Konak ta'yîn olunup bir hinto ve istikbâle iki yüz nefer atlı ta'yîn olundığına bayrakdâr haber gönderdi ol günlerde hava yazlanup bir mertebe de saf oldu ki ta'bîri mümkün değildir. İstikbâl ve ihtişâma havada bir türlü müsâ'ade ve bizde dahi bir ân tevakkufa ve arabadan arabaya nakilde sabır ve tahammüle iktidâr yokdur. Bayrakdâr birkaç neferi ile dâmen-i kasabada bizi karşılayup bir lahza evvel konağa düşürmek ile iktifâ olunur ise bize nisbet [**152a**] minnet-i azîme olur deyüp haber gönderdiğimizde hatman muhâlefet etmeyüp bu vech üzre konağa gelindi ve fi'l-hâl yeniçeriye taklîd yançar (Janczar-yeniçeri) dedikleri birkaç yüz piyadegânın zâbiti hatman tarafından gelüp hâtırımızı ve yol zahmetlerimizi suâl etdirdi ve mîr-âhûrunu yanımızdan münfek olmamak üzre komisar (komisarz) nâmıyla mihmândar ta'yîn eyledi. Ve bugün râhat edüp yarın teşrîf etsünler deyü haber gönderdi. Konak kapusında bekçi olmak ve nevbet nevbet değişmek üzre dört nefer piyade yançar ve üç nefer karakullukçu ve *bâzâra giden* nâmıyla bir tercümân dahi ta'yîn olundu. Ol gün vâfir söz anlarları gelüp ve hoş geldiniz deyüp hâtır sorup görüşdiler ve ol takrîb ile ba'zı ahvâle fi'l-cümle

vukūf ve ıttılâ' hâsıl oldu ve mezâk u meşrebleri icmâlen fehm olundu. Ertesi gün altı bârgîrli mükellef döşenmiş bir kızak ile mîr-âhûr-ı evvel ve sânîsi ve birkaç şâtır ve çukadâr yollu sarıklı ve kemerli gaddâreli hıdmetkârları gelüp mîr-âhûrlar bizim ile ma'an kızağa süvâr olup hatmanın sarâyına gidildi. Kasaba mahalleleri ve evleri perâkende olup câ-be-câ çarşu pazarları dekâkîni vardır ve müsâfirhâneden ibâret vâfir Yahudi evleri vardır. Hatmanın sarâyı dahi hayli uzak düşdü. Bir nehr-i cârî kasabanın vasatından geçüp iki kıt'aya bölmüş ve hatmanın sarâyı önünden geçüp sed ile bir azîm göl yapılmış ve sedde nehir için mecrâlar yapılup üzerinde cisrler ve âsiyâblar kurulmuş. [**152b**] Sarây dahi taşdan ve şekl-i müdevverde kal'amânendi mükellef sarâydır. İki mahallde mermerden musanna' nerdübânları vardır ve fevkānî ve tahtânî iki tabakadır. Altı bin pâre mahzendendir. Fevkānî odalarına biribirinden geçilür ve kapuları iki kanadlu yüksek kemerli porta kapuları gibidir ve odalarda ekseriya birer musanna' soba ve birer ocak vardır. Yatak odalarında birer kerevet vardır. İçinde bir puple döşek ve bir iki yüzyasdığı ve bir yorgan döşenmiş durur. Nisâ tâifesi ekseriyâ kerevetlere otururlar. Gayrı kat'â oda döşemesi makūlesi esvâbları yokdur. Dâimâ ayaklarında çizme ve iskemlelerde oturup aslâ yerde oturmağı bilmezler. Çün kral-ı cedîde teslîm-i ünvân mâddesi me'mûllerine mutâbık sûretde zuhûr eyledi. Kralları tarafına kâğıdlar yazup inâyetlü sâhib-i devlet efendimizden bu husûs için hatmana gelen mektûb-ı şerîfiyle ve sa'âdetlü kethüdâ begefendimiz tarafından bu kullarına yazılan kâğıdıyla ve tercemeleriyle ma'an ulağıyla kral-ı bâ-vakār tarafına gönderdiler ve ol gün bu husûs ile meşgūl olup ihtimâm ile tamam etdiler. Ertesi gün ziyâfet tertîb olunup ikindi ta'âmına hakīri da'vet etdiler. Ve ol gece hatman ve hatmanîçe emekdârlarından bir kapudanı ve bir kızı çerâğ edüp biribirlerine tezvîc ve bu bahâne ile sûr ve şenlik esbâbın tertîb etmişler. Evvelâ hakīre altı bârgîrli bir hinto arabası ve mîr-âhûr ve mihmândârımız olan komsar ile birkaç âdem gelüp sarâya götürdüler. Birkaç köprüden geçdikde iç havluya vusûlümüzde kapularda olan soltatlardan gayrı havlu bir vâsi' meydan olup bir başdan ol bir başa mürûr iktizâ [**153a**] etmekle havlunun cânib-i yemîninde bir başdan ol bir başa ya'ni nüzûl olunacak nerdübâna varınca soltatlar beş saf olup dizilmişler ve bunların önlerinde on pâre kadar şâhî toplar dizilmiş ve havlunun cânib-i yesârında yançar dedikleri sekbânlar başdan başa ve onların önünde resm-i Osmânî üzre mehterhâne dizilip ve bunlar cümle kavuk ve sarık giymişlerdir ve tavır ve tarz-ı Osmâniyân üzre şâtırlar ve peykler yerinde olanlar ve muhzır ağa tâifesi yerinde olan kırk elli keçelü cümle selâma durur gibi tertîb olunmuşlardır. Beyzâdeler, boyarzâdeler gedik ağaları yerinde olanlar nerdübân ayağına gelüp kalpakları koltuklarında hoş geldiniz deyüp temennâ ederek nerdübândan yukarı gidildikde ibtidâ girilen

odada bir kat soltat dahi selâma dizilüp andan öte bir odaya girilüp onda dahi bir kat soltat dizilüp andan öte bir odaya dahi gidilüp ve ana yemek odası tesmiye olunup yemek iskemlesi ise tûlu beş-altı zirâʿ ve arzı iki zirâʿ yerden dahi pâyendeler üzre bir buçuk arşun yüksek tahtadan çatılmış ve musannaʿ peşkirler ile döşenmiş ve etrâfında dâʾiren mâ-dâr oturmak için iskemleler dizilmiş bir alaylıklı vazʿdır. Elli-altmış lenger ile etʿime envâʿı dizilmiş ve otuz-kırk âdem etrâfına oturup her âdemin önüne lenger misillü baratalar ve bir bıçak ve bir çatal ve bir pâkça ve büyücek yemek makramesi konulur ve bu yemek âlât ve edevâtı cümle hâs gümüşdendir ve yemekleri sumât şeklinde döşenmiş, herkes dilediği taʿâmdan bir müsâfire gayet ikrâm ederler. Sâhib-i hâne ve anun yanında zevcesi [**153b**] vasatında oturup elçi veya gayrı bir muʿteber müsâfir bulunur ise sâhib-i hâneye karşu oturdurlar ve zevc ve zevce yemek tamam olunca müsâfirin hidmetiyle mukayyed olup her kangi taʿâm ziyâde muʿteber ise baratalar üzerine andan bir mikdâr taʿâm koyup müsâfire uzadır. Andan birkaç lokma yemeden birini dahi uzadır verir. Tertîb-i esbâb-ı nûş bir mikdâr taʿâma tenâvülden sonra herkesin önüne birer şişe bâde getürdiler ve birer kadeh kodılar ve bizim önümüze gālibâ defʿan liʾl-iltibâs bir fağfurî kâse ile bir şişe limon şerbeti kodılar. Çûn mukaddemâ sofralarına daʿvet etdiklerinde hatman ile kavl edüp bize iki şeyi teklîf etmeyiniz, zîrâ bize göre dînen ve âdeten hadd-i imkânda değildir. Biri şürb-i hamr ve biri ikide bir anun bunun aşka dedikçe ayağa kalkmak bu iki mâddede biz maʿzûruz, gururumuza haml olunmaya şerʿan memnûʿdur ve zâhirde dahi âdet olmamışdır deyü evvelce deprenip ifâde-i ahvâl olunmuşidi. Ve bu vech üzre kendileri hilâf-ı rızâ bir şey teklîf etmemek üzre ve kendileri dahi kalmamak üzre kavl ve muâhede olunmuşdu. Pes esnâ-yı taʿâmda nevbet-i nûşa gelince sâhib-i ziyâfet olan başhatman kalkmamak ahdini şikest edüp ayak üzre durdu ve eline mey-nâb ile memlû bir büyük kadeh alıp pâdişâh-ı İslâm aşkına deyüp lisanlarınca bir uzunca duʿâya başladı. Cümle sofrada bulunan zükûr ve inâs ve odanın canib-i âharında kurılup vasatüʾl-hâl olan boyarzâdeleriyle askerde iʿtibârda olan zabitleriyle dâʾiren mâ-dâr memlû bir sofra halkı dahi cümle ayağ üzre sıçrayup pâdişâh-ı İslâmʾın [**154a**] ömrü uzun, devleti dâʾim, dostları mesrûr, düşmanları makhûr olsun deyü cümle yek-nefes alkışlar ile bir velvele kopardılar ki dîvânhâne yıkılır sandım ve hatman nûşa mübâşir olup kadehi ağzına iletdiği gibi musikiler envâʿ-ı sâzlar ve âlât-ı garibeler ile çalup çağırmağa müsâraʿat etdiler. Bâdeyi bir cürʿa kalınca merdâne ve rüstemâne nûş etdiğin cümleye göstermek için kadehi baş aşağı çevirüp yanında oturan marşkala (mareşal/marszałek) virdi. Derhâl dîvânhânenin önüne çekilen zarlar açılup aşağıda havluda dizilen birkaç yüz soltatlar ve sekbânlar cümle bir ağızdan tüfenklerine ateş etdiler anların akabinde toplara birer birer ateş etdiler

onlar tamam oldukda resm-i Osmânî üzre mehterhâneler çalınup beride sâkiler durmayup mûsikiler ârâm virmeyüp billûr kâseler idâre olunmakda ve her hâzır ve mevcûd pâdişâh-ı İslâm aşkına deyüp dolusun nûş ve du'âsın zikr u yâd etmekdedir. Evvel pâdişâh-ı İslâm için olup du'â ve senâları hitâma karîn oldukda yine hatman ayağa kalkup vezîr-i a'zam ve serdâr-ı ekrem aşkına deyüp yine resm-i evvel üzre alkışlar ve du'â ve senâlar ve tüfenk ve top ve mehterhâneler çalınup devr-i evvel gibi azîm şenlikler etdiler. Nevbet-i sâlise Devlet-i Aliyye aşkına nevbet-i râbi'a elçi efendi aşkına olup her bir devirde tavır ve tarz-ı merkūmu tamam icrâ etdiler ba'dehû kralları ba'dehû cumhurları ba'dehû hatman ba'dehû marşkal aşkına deyüp [**154b**] minvâl-i muharrer üzre beş on nevbet resm-i ma'hûd üzre dolular içüp sûr ve şenlik levâzımını icrâ etdiler, yemek tamam oldukda hatman zevcesi kahve içmek için bizi ve ekâbirlerini odasına da'vet edüp önümüze düşdü. Odasına varıldıkda etrâfda iskemleler dizilüp başda olanı bize teklîf edüp kendüsi ve anası bir döşenmiş kerevet üzre oturdu. Hatman ve marşkal biri sağ ve biri solumuzda oturdular. Arada birkaç cüceler ve bir cüce kız gelüp kızın elinde bir gümüş tabak ve tabak içinde lengerler ile birkaç dürlü hulviyyât ve her lenger yanında birer gümüş kaşık olup her birimizin önüne birer pîşkîr kodılar. İbtidâ bize sonra marşkala sonra hatmana sonra kayınatasına sonra kızına sonra hatmanın oğluna ve iki nefer yeğenine cümle tatlu virüp akabinde kahve virdiler. Meğer ol esnâda bir mikdâr âfâkī sohbetler olununca taşrada dîvânhânede lu'b ve lehv ve sûr ve şenlik esbâbı tertîb olunmuş hatman, "Buyurun dîvânhâneye gidelim lu'b ve lehvimizi temâşâ edin" didikde hatmanın zevcesi yerinden sıçrayup önümüze düşdü ve hatman ve marşkal ve sâir kibâr ve ricâl ve nisvânları mağrûrâne reftâr ile dîvânhâneye gelindi. Etrâfda iskemleler dizilip bize yer gösterdiler. Derhâl mûsikiler velvele-endâz olup horaz depmeğe hâzır oldılar. Beş-on avratlar ve kızlar giyinmiş ve cevhere gark olmuş her birinin eline berdâr yapışup devre başladılar ve lâkin oyunları gāyet edebâne biri birine tapınarak [**155a**] ve ta'zîm ederek ve san'at-ı garîbe ile cûş ve cünbüş ederek sıçradıkları çokluk bellü olmayup hemen su gibi akup deverân ederek devrin evvel ve âhirinde karşımıza gelince birer kerre diz çöker gibi egülüp arz-ı ubûdiyyet ederlerdi ve buyurun sizin ile dahi devr edelim deyü katı çok ibrâm ederlerdi. Zükûrları uzun libâslar giyüp haftanları ve kürkleri yere beraberdir ve kuşağı üstünden kuşanurlar ve bellerine kılıç kuşanup çizme ayakda kılıç belde sagīr ve kebîrleri bir ân kılıçsız gezmezler. Nisvânları gāyet uzun ve birkaç karış yerde sürünür libâslar giyerler. Eteklikleri fistan ta'bîr olunur gāyet ile vâsi' ve a'cûbe libâsdır. Belleri ise ne kadar ince olursa ol kadar beynlerinde makbuldür. Başlarına birer işlenmiş bez oturtup asarlar ve yüzlerine doğru zülüf gibi sarkıdırlar ve gâhice yukarı atup saçları ekseriya görünür, boyunları ve

gerdanları ve memelerinin çoğu açıkdır. Îş ü işrete zevk u safâya sıçrayup oynamağa sohbete nükteli kelâma letâ'ife durûb-ı emsâle mâ'il bir kavimdir. Mahall-i merkūmda meks ve ikāmetimiz kırk günden ziyâde olup müddet-i merkūme hilâlinde dört-beş günde bir da'vet olunup minvâl-i muharrer üzre mu'tâdları olan îş ü işreti sûr u şenliği ve lehv ü lu'bı bir gün terk etmezleridi ve bu eyyâmda iki def'a düğünleri dahi vâki' olup [**155b**] biri hatmanın ricânâmesine der-i Devlet-i Aliyye'den cevâbnâme geldiği zamana müsâdefet ve biri celâdetlü hân-ı âlîşânın mansûr ve muzaffer olduğı haber-i meserret vürûdu esnâsına rast gelüp düğünleri bahâne edüp ol günlerde azîm sürûr ve şâdmânî izhâr ve birkaç gün lâ-yenkatı' ifrât üzre şenlikler eylediler ol esnâda bu hakīrin dahi avdet ve insirâfı tedârükün görüp hezâr iştiyâk ile cânib-i devlete teveccüh olunup avn-i Hak ile vusûl mukadder oldu.

(*Mecmua*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Kısmı, nr. 3375, vr. 148b-155b).

-III-

(Lehistan'a İbrahim Müteferrika ile Gönderilen Nâme)

Ba'de'l-elkāb

Bender cânibleri ser-askeri vezîr-i mükerrem izzetlü Mehmed Paşa hazretlerine gönderilen elçiniz ile mashûben tarafımıza irsâl olunan mektûb-ı dostî-üslûbunuz vezîr-i müşârun-ileyh cânibinden meştâ-yı hümâyûna vâsıl ve derûnunda îrâd olunan dostâne takrîrat ve mu'amelâta bi'l-cümle ıttılâ'-i küllî hâsıl olup, ez-cümle Leh Krallığı ünvânıyla sıhhat-imtiyâzi bu esnâlarda intişâr bulan haşmetlü hürmetlü Üçüncü Agustus kral dostumuzun ve sâ'ir Leh cumhûrlarının iktizâ-yı murâdları Devlet-i Aliyye-i ebediyyü'l-istimrâr ile kadîmî der-miyân olan dostluğun bilâhalel istidâmesi olduğu ve Lehlü'nün bir tarafa meyl ve medhali olmamak hasebiyle, böyle askerlik vakitlerinde fîmâ-bâ'd sehven bir nesne dahi zuhûr eylemesün deyü Leh askeri hudûdlar muhâfazasına ta'yīn olunduğu, dostâne i'lām olunmak siyâkında ba'zı güne nesneler îrâdına dahi tasaddî ile mukaddemâ Karloviçe'de akd olunan mevâdd Leh cumhûru taraflarından ile'l-ân bilâ-halel sıyânet olunmağla, Çehrin'de vâkı' Medveduka Kasabası'ndan ve sâ'ir Leh hudûdlarından bundan akdem Moskovlu olmak üzre ahz olunan üsârânın bakıyyesi ve eşyâları istirdâdına emir-i âlî sudûru istid'â olunup, bu bâbda cevâb-ı bâ-savâb iltimâsında olduğunuzdan gāyetü'l-gāye istiğrâb olunmuşdur. Devlet-i Aliyye-i rûz-efzûn el-hâletü hâzihi bi-hamdillâhi te'âlâ her husûsda umûrunu şer'-i şerîfe ve kānûn-ı münîfe tatbîk ile hareket edüp, mü'ebbed ve muvakkat beynler sulh u salâh ile tasfiye olunan hemcivâr dostlarımız ve kezâlik bu'd mesâfede bulunan musâfîlerimizden her birleri ile ma'kud olan şurût-ı müsâleme ve musâfâta kemâl-i mertebe ri'âyet ve anlar dahi bu gûne şurût ve kuyûdu sıyânet eyledikce, malları mallarımız ve nefisleri nefislerimiz misüllü hıfz u vikāyet olunmak merâsimine kemâ-yenbağî dikkat eylemek muktazâ-yı azîmet-i sâdıkamız olmağla, bu cümleden Lehlü'nün ilâ hâze'l-ân hudûdları ve re'âyâ ve serbestiyyetleri muhâfazası emrinde Devlet-i ebed-miknet ne-mertebe ihtimâm eylediği mu'teber devletlerin cümlesine ma'lûm ve âşikârdır. Lehlü tâ'ifesi kendülere nisbet hasm-ı gāliba cevâb veremezler fikriyle vükelâ-yı saltanat-ı Osmâniyye gā'ibâne kadîmden Lehlü'yi himâyeye alup, Karloviçe'de faysal verilen müsâleme mûcebince memâlik-i mahrûseden yalnız Boğdan cânibleri tahdîdi ile iktifâ olunmayup, Moskov tarafından bir vakt-i gayr-i melhûzda Lehlü memâlikine ta'addî olunmasun deyü anlar ile dahi hudûdları ma'lûm olmak husûsunda mukaddemâ fevka'l-merâm ikdâmlar zuhûr eylemiş-iken, yüz on beş

târîhinde vâki‘ cülûs-ı hümâyûna dek yine müşevveş kalup, târîh-i mezbûrda o husûsun dahi ber-taraf kılındığı ve ba‘dehu Moskov ile Prut üzerinde vuku‘ bulan keyfiyyetin musâlahasında ve sonra müsâleme-i mü’ebbede akdinde Moskov çarı Lehlü’nün umûruna karışmayup bir dürlü bahâne ile askerini bundan sonra Leh memleketine göndermeyüp Leh memleketinden külliyetle el çekmek hâlâtı yine ga’ibâne şurûtıyla musâlahalarda îrâd ve ahidnâmelere idhâl olunduğu, Lehlü’ye olan humâyeti isbât eyler. Ve geçen sene Agustus-ı sânînin fevtinden sonra Moskov tâ’ifesi ahidnâme-i hümâyûna mugāyir ve sulh-ı mü’ebbede münâfî Leh’e görüp ba‘zı hilâf nesnelere mübâşeret eyledikde yine Leh’i muhâfaza için bu kadar asâkir ve mesârıf ile Devlet-i Aliyye Kırım Hânı’nı yerinden nühüzet etdirüp def‘-i gâ’ile için Bucak taraflarına gelmişken, Leh re‘âyâsı çekinmesün deyü hân-ı müşârun-ileyhin içerü duhûlüne izn-i hümâyûn erzânî kılınmadığı ma‘lûmdur. Farazâ ol vakit müşârun-ileyh hân hazretleri duhûl eylemiş bulunsalar şimdi bu işler zuhûra gelmemek agleb-i ihtimâl idi. Ve Leh’in serbestiyyeti muhâfazası ve re‘âyâ vü berâyânın sıyâneti Devlet-i Aliyye’nin bi’t-tab‘ matlûb ve mergûbı olmakdan nâşî, mukaddemâ İstanislav kral tarafından gelen kâğıdları tevkīf ve ba‘dehu müteveffâ Agustus-ı sânî kral misüllü benâm ve dostluğu zâhirü’l-istihkâm kimesnenin ferzend-i necîbi ve bi’l-fi’l-Saksonya Dukası ve ale’l-husûs hurmetlü, haşmetlü, metânetlü ulu dostumuz Roma imparatoru çesar-ı bâ-vakārın elektöri müşârun-ileyh Agustus-ı sâlis dahi Leh krallığına nâmzed oldukda, tarafeyne enfa‘ ve ercah olan cânibeynin tav‘ u rızâları ve cümle düvelin re’yleri müttehid olmakdır deyü müşârun-ileyhin tarafından gelen nâmeler dahi nev‘-i te’hîr olunduğu Devlet-i Aliyye’nin Lehlü hakkında olan hüsn-i teveccüh ve resm-i kadîmini ve Leh’in dahi serbestiyyetleri ve kavânîn-i mevrûselerini icrâ ve îfâ için idüği, size nümâyân olmak gerek ve bu cümle mülâhazalar Leh’e kral-ı benâm olan kimesne ile cumhûr beynlerinde bir gūne nizâ‘ ve bürûdet vâkı‘ olmayup, anlar kemâl-i tav‘ ve müsâfâtda oldukca hudûdlarını şark ve şimâl ecâniblerinden muhâfaza edüp, bu takrîb ile Devlet-i Aliyye hudûdları dahi me’mûnü’l-gā’ile olarak kendülerin râhatı ve hudûd-ı İslâmiyye’nin emniyyeti için idüği bir emr-i bedîhîdir. Devlet-i Aliyye Lehlü ile olan sulh u salâhını ve Lehlü’nün serbestiyyeti muhâfazada ne rütbe ihtimâm üzre olduğu, bu mukaddemâtdan ma‘lūm olur. Lehlü dahi meczûmumuz olduğu üzre kadîmden gerek serbestiyyetleri sıyânetinde ve gerek Devlet-i Aliyye ile olan musâfâtları muhâfazasında müttefiku’l-kelâm olduklarına binâ’en, dâ’imâ Moskovlu’dan mücânebet üzre olup anların ta‘addîlerini gördükce Der-Aliyye’ye ve hânân-ı Kırım câniblerine bess-i şekvâdan hâlî olmadıkları, siz dostumuza dahi hafî değildir.

Yüz kırk beş târîhinde müteveffâ kral ve cumhûr taraflarından cülûs-ı hümâyûn-ı şevket-makrûn tebrîk-için Âsitâne-i sa'âdet'e gelen Sirakunuski[1] elçi henüz Der-Aliyye'de iken cumhûrdan kendüye kâğıdlar gelüp, Moskovlu Devlet-i Aliyye ile akd olunan mevâdd-ı sulha mugāyir Özi suyunun berü cânibinde Leh Ukranyası'nda vâki' Çehrin kasabasının kurâlarına istîlâ ve hâlâ alâyim vaz' eyledikleri, Leh tarafından kâğıdlar ile bana ifhâm ve Der-Aliyye'ye ifâde olunmasını i'lâm eylemişler deyü Moskov'dan şikâyet eyledüği ve bundan akdemce o cânîblerden gelen ba'zı haberlerinize göre, bizler hudûd-ı kadîmemizi sıyânetde kusûr eylemeziz, ancak hüküm gālibindir deyü i'tizâr olunup bir müddetden berü Moskov'un Leh hudûdlarına girüp istîlâ eylemesi ve o cânîblerden tamâm zahîrelenüp ve mahmûlât ve merkûbâtına nizâm verüp o kuvvet ile hudûd-ı İslâmiyye'ye duhûle cür'et eylediği bu müdde'âları îzah eder. Ve Moskov'un kadîmî Leh hudûdlarına istîlâ fikrinde olması, cumhûrun ve belki krallık ile bekâm olanların hilâf-ı marzîsi olmak hasebiyle, bu esnâlarda Moskov'un giriftâr olduğu nev'-i hasâra memnûniyyet izhâr ve bundan başka anlara tâbi' olan ba'zı Leh karyelerini dahi fi'l-cümle çekilindiğine istîşâr olunduğu istimâ' olunmuşdur. Zikr olunan mevâddan istinbât olunduğu üzre, Leh cumhûru Devlet-i Aliyye'nin himâyetini bilüp der-miyân olan musâfâtı istidâmesine ez-dil ü cân tâlibler olduğu mâ'lûm ve meczûmumuz olmağla, bundan akdem Moskovlu'nun bâ'zı gûne te'dîbler-için hudûdlarına âzım olan Bucak ser-askeri rif'âtlü İslâm Girây Sultân Leh hudûdlarından kemâl-i mertebe mücânebet ve anlara ser-mû ta'arruzdan askerini gâyetü'l-gâye hıfz u hırâset eylemek husûsları sultân-ı mûmâ-ileyhe pey-der-pey te'kîd olunduğuna binâ'en, mûmâ-ileyh dahi bi'l-ihtiyât hareket ile Çehrin havâlîsine vardukda seksen mikdârı Tatarı dil ahzına irsâl, anlar dahi esnâ-yı râhda araba ile bir kazağa dûçâr olup ahz ve ahvâl-i sâ'ireden su'âl eylediklerinde mesfûr Leh'e tâbi' karyelerden Kabuste (Kapuşcińce ?, Kapustyne?) Karyesi ahâlisinden olup "Moskovlu'dan zahîrelenmek ve araba almak irâdesiyle karyemize birkaç nefer soltatları geldi, ben arabamı alup firâr eyledim, anlar hâlâ köyde halkı tazyîk üzredirler" deyü haber verdiğine binâ'en, asker-i Tatar mesfûrı irhâ edüp karye-i mezbûreye ılgâr ve ba'de'l-vürûd Moskovlular'ı taleb eylediklerinde ibtidâ verirüz deyü cevâb ve ba'dehu manastıra kapanup Tatarın birini ihlâk ve birkaçını dahi cerh eylemişler iken, tenbîh olundukları cihetden yine muhârebe etmeyüp etrâfında buldukları çoban ve bağçevân makûlesinden altmış iki nefer kimesne ahz ve sultân-ı mûmâ-ileyhe getürdüklerinde, "hükm-i hümâyûna mugayirdir" deyü mesfûrları ism ü resmleri ile defter ve hîn-i mutâlebede mahallerine

1 Józef Sierakowski.

irsâl olmağ-için ashâbına teslîm edüp, ol-vakit Leh taraflarından ancak karye-i mezbûre ahâlisi olan mezkûr altmış iki nefer kimesne matlûb ve anlar dahi irsâl olunmuş iken ve âhar gûne söz yoğ-iken, Devlet-i Aliyye şer'an ve kānûnen hasmı olan Moskovlu'dan ve âna bi'l-fi'l-asker yazılup tâbi' olanlardan ahz ve istirkāk eyledikleri ricâl ve nisâ ve zâbit ve hâkimi Moskovlu ve Kazaklu olan Medveduka misüllü ve âna mânend yerlerden iğtinâm olunan eşyânın istirdâdı bâbında istid'â olunduğu, ol-vakitlerde Moskovlu Leh Ukranyası'na yerleşüp memleketinizden zehâyir ve mühimmât aldıkları, Devlet- Aliyye tarafından lisâna gelmesün fikriyle olmak gerekdir. Çünki bu husûsda mecbûr olduğunuzu Devlet-i Aliyye bilür. Bu makule cüz'iyyât için siz dostumuz ile dostluğu Devlet-i Aliyye fedâ etmez velâkin bu esnâlarda ber-vech-i muharrer hudûdlarınız Moskovlu'dan tathîr ve kadîmisi üzre Leh askeri ile tahkîm ve tersîn olunduğu ve miyânede olan musâlaha ve musâfâtın devâm ve istikrârına ihtimâm olunacağı hâlâtdan dahi hazz-ı mevfûr olunmuştur. Mâdâm ki Moskovlu Leh memâlikine dâhil olmaya, Devlet-i Aliyye tarafından Leh hudûduna bir hatve tecâvüz olunmak ihtimâli yokdur. Çünki Devlet-i rûz-efzûnun aksâ-yı murâdı sâ'ir dostlarımız misüllü Leh kralı cenâbı ve cumhûrları ile olan musâlaha şurûtunun dahi ri'âyet olunmasıdır. Binâ'en-aleyh mektûbunuzda zikr olunan istirdâd iltimâsı, yine Kabuste Karye'sinden ahz olunan üsârânın bakıyyesi ile eşyaya müte'allık iğtinâm olunan şeyler midir ve yâhud bir âhar husus mudur. Meczûmumuz olan dostluğa binâ'en bu icmâlin tafsili bilinmek iktizâ eylemişdir. Zîra sarâhaten nakz-i ahd edüp bilâd-ı İslâmiyye'ye duhûl ve birkaç bin kurâyı derûnunda olan mesâcid ve me'âbid ve kütüb-i İlâhiyye ile ihrâk bi'n-nâr etmeğe cesâret eden Moskov tâ'ifesinin şer'an üzerlerine varılmak vâcib olup ve mesfûrlar Çehrin semtlerine ve hattâ Beyaleçarka Kal'ası'na istilâ o taraflara tasallut üzre oldukları cümle indinde müte'ayyin ve mütehakkık olmak hasebiyle, o misüllü şer'ân üzerine varılan düşmandan ahz ve iğtinâm olunan üsârâ ve eşyâ, öteden berü gayretleri çekile gelen kâdîmî dostlarımızın lisânına gelmek emr-i garîbdir. El-hâletü hâzihi gelen hudûd defteriniz mucebince, fimâ-bâ'd dahi Lehlü taraflarına bir dürlü zarar u ziyân isabet etdirilmemek hâlâtı celâdetlü hân-ı âlîşân hazretlerine ve Bender cânibi ser-askeri müşârun-ileyh vezîr-i mükerrem izzetlü Mehmed Paşa hazretleri ile Bucak ser-askeri mûmâ-ileyh rif'atlü İslâm Girây Sultân'a başka başka mü'ekked mekâtîb ile tenbîh ve sipâriş olunmağla, zikr olunan keyfiyyâtı ve Devlet-i Aliyye Lehlü ile mâ-beyninde olan musâfâtın kemâl-i germiyyet üzre muhâfazası bâbında ihtimâm üzre olduğunu siz dostlarımıza ifâde ve tefhîm muktezî olmağın, işbu mektûb-ı vilâ-mashûb tahrîr ve asla mutâbık tercemesi dahi derûnuna vaz' ve iktiza eden keyfiyyâtı lisânen dahi takrîr ve tasvîr etmek arzusuyla, Dergâh-ı âlî müteferrikalarından olup teslim ve isâline me'mûr

ve ta'yîn kılınan, kıdvetü'l-emâcid ve'l-ekârim İbrahim Efendi dâme mecdûhu ile savb-ı dostî evbinize irsâl ve tesyîr olunmuşdur. Bi-mennihi te'âlâ lede'l-vüsûl mâbeynde nice müddetden berü mürâcât olunan emr-i musâfât inşa-Allahu te'âlâ bundan böyle o cânibden dahi mer'î tutulup ve keyfiyyât-ı sâ'ire mûmâ-ileyh İbrâhim Efendi vesâtatiyle bu dostunuz cânibine tahrîren ve işâreten ifâde ve i'lâm olunmasından ez-derûn mahzûz ve memnûn olmamız mukarrerdir.

Bākī ve's-selâm.

Arkası: Leh Başhatmanına Basmacı İbrahim Efendi ile gönderilmiştir. 25 Ş 1149.

(BOA, HH, nr. 56; Fikret Sarıcaoğlu-Coşkun Yılmaz, *Müteferrika, Basmacı İbrahim Efendi ve Müteferrika Matbaası*, İstanbul 2008, s. 125-129).

-IV-

(II. Rakoçi Ferenc'in Raporu)

Müteferrika İbrahim kullarına Rakoçi kralın yazdığı mektûbun tercümesidir.

Devletlü inâyetlü re'fetlü kerîmü'ş-şiyem sadr-ı a'zam vezîr-i efham hazretlerinin emr-i âlîlerine imtisâl ve müsâra'at birle tarafımıza tahrîr olunan mektûbunuz vusûl buldu. Mefhûmunda cenâb-ı devlet-meâb-ı sadr-ı a'zamîlerinden dâ'îleri hakkında mebzûl buyurulan rağbet-i kerîmâne ve iltifât-ı cemîlânelerine ez-dil ü cân hamd ü senâ ve teşekkür takdîm olunup suâl buyurulan mevâdda kendimize mahsûs ve melhûz fevâ'ide Devlet-i Aliyye'nin fevâ'id ve menâfi'i tercîh olunup cevâb-ı hakīrâneye bu vech üzre ictisâr olunur. França elçisi Devlet-i Aliyye'yi tahrîkden ve França Devleti ile ittifâk ve ittihâda tergībden hâlî olmaduğu zâhir olup bu mahalde tetebbu' ve taharriye şâyân umûrdandır ki elbetde iki devletin ittifâk ve ittihâd üzre ahd ü mîsâkı evvelâ tarafeyne nâfi' olmak mülâhazasıyla bast ve temhîd oluna. Sâniyen ittifâk ve ittihâd zımnında tarafeynin âharın menâfi'i için der'uhde ve iltizâm eyledikleri şürût ve kuyûd icrâsı hadd-i imkânda olan mevâddan olmakda kemâl-i basîret lâzımdır. Zîrâ âharın husûl-i merâmı için bir taraf iltizâm eyledüğü mâdde husûl-pezîr-i imkân olmaduğu gibi taraf-ı âhara keder lâhık olup teşekkîye âğâz eder ve fırsat kendüye elvirdüğün gördüğü gibi kendi menâfi'i husûlüyle iktifâ edüp âharın zararını kayırmaz olur. Devlet-i Aliyye Leh'e sâhib çıkmak ve Leh Cumhûru serbestiyyetini hıfz, vikāye etmek eğerçi şân ve şevket-i Devlet-i Aliyye'ye muvâfık bir emr-i azîmü'ş-şândır ve lâkin bu bâbda mutavassıtlar tavassutuyla veya tedrîc ve te'ennî ile amel olunmak tedbîri dahi nâ-ber-câ idüğüne haml olunmaz ve eğerçi İstanislav'ın[1] Leh'e kral intihâb ve nasb olunmasında Leh'in ittifâk-ı derûnları vâki' ve mu'tâd olan kavâ'id-i serbestiyyetleri icrâ olundığu müdde'â dahi sâbit olup merkūmun krallığa istihkākı zâhir olduğu sûretde dahi krallık gayrılardan selb olunup mücerred İstanislav'a tahsîs olunmak üzre Devlet-i Aliyye'den merkūma sâhib çıkmak mücerred França Kralı'nın nevâziş-i hâtırı için bir emr-i hatîre mübâşeret olunmak olur ve imtinân dahi götürür umûrdan olup mukābelesinde dûr-bînlik ve dûr-endîşlik ile Devlet-i Aliyye Françalu ile matlûbları olan ittifâk ve ahd ü mîsâk bast ve temhîdinde fâidesini arayup her ne mertebede hazm ve ihtiyât olunsa sezâdır. Ve bu mahalde Françalunun matlûbu Devlet-i Aliyye var kuvvetini bâzûya getirüp Moskov üzerine hareket ve İstanislav'ı istihkākıyla ku'ûd eyledüğü Leh Krallığı tahtında ibkā ve takrîr buyura. Taraf-ı Devlet-i

1 Stanisław.

Aliyye'den bu husûsun husûlü ne vechile mümkün olur deyü vâfir fikir ve mülâhazalar eyledim. Evvelâ Devlet-i Aliyye ağır asker ile Moskov'un Leh'den ihrâcı ve İstanislav'ın ibkāsı için Leh'e azîmet buyurduklarında Moskov askeri mukābeleye durmayup Devlet-i Aliyye askeri ta'kīb etdikce Moskovlu Leh içerüsine çekilüp asker-i İslâma müzâyaka virmek için mürûr eyledüğü mahalleri yakup yıkup çekilse gerekdir. Leh'e sefer vakti Temmuz'dan Kasım'a dek olup bu müddetde askere kifâyet mikdârı zâd u zahîre istishâbı dahi düşvâr olup düşman askeri dahi mukābeleye gelmeyüp asker-i İslâm şitâ takrîbiyle çekilmek iktizâ eyledikde yine Moskov Leh içinde kalmak lâzım gelüp murâd hâsıl olmamış olur. Lâkin Moskov'un kendi memleketlerine hücum olunsa Leh memleketlerine hücumdan enfa' ve evlâ görinür ve bu sûretde Ukrayna memleketi içinden mürûr oluna veyahut Azak tarafından Nehr-i İtil ve Volga didikleri nehr-i kebîr semtine azîmet oluna ki bu takdîrce asker-i Osmânî ilerüde yüriyüp Kazak ve Tatar makūlesi asker gerüde kafada olmalıdır ve Dağıstan'da Derbend taraflarında dahi Moskov üzerine hücum olunmalıdır ve lâkin gaflet olunmaya ki Moskov memleketleri mesâfe-i ba'îde olduğundan gayrı odunu, suyu yok kıraç yerler ve câ-be-câ berr u beyâbânlardan hâlî olmayup ol diyâra sefer kesret-i mesârıfa ve killet-i menâfi'a mü'eddî olup zamân-ı sâbıkda nice nâmdâr ser-askerler it'âb ve telef-i asker edüp tehî-dest avdet etdikleri vârid ve bu cümle birle umdetü'l-merâm olup ittifâk ve mîsâk zımnında der'uhde ve iltizâm olunan şart ki İstanislav'ın Leh tahtında ibkā ve takrîridir. Bu cümle birle husûle geleceği yine makām-ı tahkīkde değildir. Ve kezâlik França Devleti tarafında dahi nice mahzurlar mukarrerdir. Memâlik-i França ile memalik-i Moskov mâ-beyninde gāyet ile mesâfe-i ba'îde vâki' olduğundan França Devleti Moskovluya îsâl-i mazarrata tarîk bulamaz. Nitekim Rançika? tarafından asker-i küllî sevkine imkân olmaduğu Bosna'da zâhir oldu ve mademki Devlet-i Aliyye Moskovlu ile harb ve kıtâl iştigālinde ola França Devleti Moskovlu ile ve müttefikleri ile yani Nemçe Çasarı veya gayrı ile sulh ve salâha rağbet etmemeği der'uhde ve iltizâm eder ve bu gûne ahdinde sâbit-kadem dahi olur ve lâkin Devlet-i Aliyye'nin Moskovlu ile cenk ve kıtâli hadd-i imkânda olmaduğu hâlde şart-ı merkūmun semeresi ne olmuş olur. Mülâhaza olunmak gerekdir. Böyle oldukda muâhede akd ve temhîr olunmak esnâsında bu husûs gereği gibi müzâkere ve mükâleme olunup Devlet-i Aliyye cânibinden Moskovluyu tazyîk ne tarîk ile mümkün idüğü hilâl-ı mevâddda şerh ve beyân olunmak lâzımdır. Ve gaflet olunmaya ki bu mertebede tafsîle cesâretden dâ'îlerinin maksûdu Devlet-i Aliyye ile Françalu beyninde ahd ü mîsâk akdi himmetine fütûr getirmek için değildir. Belki asâkir-i Tatar-ı sebükreftâr bu hidmete istihdâm olunup anlar dahi var kuvvetlerini bu mâddede bâzûya getirmek gereklerdir ve bu muâhede zımnında Devlet-i Aliyye'ye âid olacak fâide

hakīkatde bu olur ki evvelâ; bilâ-harb ve kıtâl Belgrad ve Tamışvar devlete râci‘ ola. Sâniyyen, bu dâ‘îleri mülk-i mevrûsum olan Erdel mülküne vâsıl olam. Sâlisen, Macaristan’ın kadîmî serbestiyyeti kemâ fi’l-evvel yerine gelüp alâ hâlihî kala ki bu sûretde Devlet-i Aliyye’ye adüvv-i ekber olan Nemçelünün kuvvet ve mikneti tamam kesr ve şikest bulmak emr-i muhakkakdır ve bu takdîrce Devlet-i Aliyye’ye göre küllî hareket ve var makdûrunu sarf ile himmet iktizâ etmez. Zîrâ Serhumbaracıyân Ahmed Paşa’nın dahi ma‘lûmu bir tarîk vardır ki França Devleti ol tarîk ile hareket edüp karadan ve deryadan Hırvatlığa -ki Venedik Körfezi’nin nihâyetidir- asker nakl eylemek mümkündür ve França askeri Hırvatlığa vardıkda Beç yoluyla Leh’e varmak ve bi’l-cümle Macaristan halkını ma‘iyyete almak ve bir vecih üzre İstanislav’ı Leh’e götürmek ve asker kuvvetiyle iclâs ve takrîr etdirmek hadd-i imkânda görünür. Matlûb olan husûsun temşiyyetine aksar ve eshel-i tarîk ve ahsen-i tedbîr idüğü bundan esbak França Devleti cânibine i‘lâm ve ifhâm olunmağla henüz cevâbı intizârındayım. Bu husûs ma‘lûm-ı devletleri buyuruldukda Devlet-i Aliyye’nin França Devleti ile musammem olan ittifâkı mevâddında bu dâ‘îlerinin duhûlü ne mertebede lâzım idüğü ilm-i âlem-şümûl-i âsafânelerinde zâhir ve hüveydâ olur ve bu vech üzre murâd olunan ittifâkdan İspanya Kralı ibâ ve i‘râz üzre olmayacağı muhakkakdır. Nitekim Edrene’de gelen elçisi vesâtatıyla bu ma‘nâ makām-ı tahkīka vâsıl olmuş idi. Ve kral-ı merkūm Devlet-i Aliyye ile ittifâk üzre hareketi elçisi vesâtatıyla ta‘ahhüde hâzır ve müteheyyi’ ve intizârda olmuşdu. Bu esnâda Nemçelünün hevâdârları cânibinden dahi ba‘zı mevâdd îrâd olunup Devlet-i Aliyye ol cânib ile ittifâk ve muâhedeye tergīb olunmak ba‘îd değildir. Ol cânibin ittifâkında menâfi‘ ziyâde ve bu dâ‘îlerinin dahi husûl-i merâmına tarîk-i eshel idüğü bedîhîdir. Ve lâkin Nemçelünün ve hevâdârlarının bu bâbda olan da‘vâları cidd ü sıdk olmakda aksâ’l-gāye hazm ve ihtiyât ile amel olunmak lâzımdır. Zîrâ Nemçelü henüz bu hâleti iktizâ eder ma‘raz-ı ihtiyâca ve müzâyakaya vâsıl olmakdan bu gûne ittifâka tâlib olması istiğrâb olunur. Ancak hud‘a-i harbiyyede mâhir olduğuna binâ’en kendi husûmu ziyâde kesret ve kuvvet bulmamak için Devlet-i Aliyye’yi âhar devletlerin ittifâkına duhulden men‘ ve kendisine tevsî‘-i evkāt edüp husamâsıyla mukāvemete iktidâr hâsıl eylemek için ittifâka meyl ve rağbet izhârı tasannu‘ ve hîle olmak gālib-i ihtimâldir. Hattâ bundan akdem ulu pederim Tökeli İmre’nin Devlet-i Aliyye’ye ilticâsı esnâsında Macar tâifesini umûmen Nemçelüden rû-gerdân ve merkūm Tökeli’ye dönüp söz bir etdüklerinde Nemçelü min-ba‘d Devlet-i Aliyye ile mukāvemetde aczini idrâk etdüğü birle hîleye sâlik oldu ve Belgrad valisine haber gönderüp Devlet-i Aliyye’nin murâdı üzre sulh u salâha râzı olduk her ne teklîf olunur ise kabûl ederiz hemen devlete arz eyle ve bir ân evvel kendüye ruhsat ve vekâlet emrini ısdâra sa‘y eyle,

vali-i müşârun-ileyh arz edüp şân ve şevket-i devlete lâyık vech üzre sulh akdine izin ve emir sâdır oldukda Nemçelü'den sulh akdine me'mûr olan vekîller vali-i müşârun-ileyhi iğfâl edüp mukaddemâ haber gönderdiğimiz vech üzre eğerçi bir akd-i sulha murahhas ta'yîn olunduk ve lâkin bu hayırlı maslahatın husûlüne mâni' olmamak için lâzımdır ki Tökeli İmre Belgrad'a da'vet olunup birkaç gün derûn-ı kal'ada meks ve ikâmet etdirile sâde-dîl vali düşman hilesinden gafil olup merkûm Tökeli Belgrad'a dâhil olduğu gibi Tökeli, Devlet-i Aliyye tarafından ahz ve Belgrad Kal'ası'nda habs olundu ve Devlet-i Aliyye ile Nemçelü barışdı deyü Macaristan'da işâ'a ve münâdîler etdürdüp Macarlu tâifesini tahvîf ve cem'iyetlerini münhal ve perîşân ve kal'alarını müceddeden zabta müsâra'at edüp Macar gâilesini def' etdüğü gibi valiye dahi ye'is haberini gönderüp anun dahi katline bâ'is oldu. Ve kezâlik Pozorofça Musâlahası mükâlemesine mübâşeretden evvel İngiltere ve Nederlande elçileri Belgrad ve Tamışvar istirdâdını der'uhde eylemişler iken husûle gelmedi. Bu gûne misâl îrâdıyla tasdî'a cesâretimiz mücerred adüvvün hilekârlık mu'tâd-ı kadîmî idüğünü tezkîrdir. Ve bu esnâda Nemçelü ve hevâdârları mevâ'id-i arkūbiyye ile Devlet-i Aliyye'nin Françalu ile musammem ittifâkını feshe ve hiç olmaz ise bari avk ve te'hîre sa'y edeceği mukarrerdir. Tâ kim vakte vüs'at el virüp Françalu ile ve müttefikleri ile sulha bir tarîk buluna veya França müttefiklerini França ittifâkından ayıra ve ol taraflarda ba'zı memleketleri elinden nez' olunur ise de Moskov kuvvetiyle Leh'e nasb olunan kral kendi herseklerinde ve zımnen kendü nişândesi olup ol taraflarda ba'zı memleketler talebinde olsa gerekdir ve hevâdârlarının Don Karoloş'un Çeçilya ve Anabolu'ya kral olması Saksonya herseğinin Leh'e kral olmasından Devlet-i Aliyye'ye ziyâde muzırdır didikleri kelâm-ı nâ-ber-câdır. Zîrâ hersek-i merkūm Moskov ve Nemçe'nin nişândesi olmağla müstakil olup min-ba'd tedbîr-i umûr-ı cumhurun olmamak görünür. Don Karoloş ise eğerçi ber-vech-i te'dîb Devlet-i Aliyye ittifâkına dahil olur deyü ta'ahhüd edemem ve lâkin kralzâde-i merkūm Devlet-i Aliyye'ye adüv farz olunduğu sûretde ancak ba'zı tüccâr taifesine îsâl-ı mazarrata kādir olur kendi memleketleri ise Devlet-i Aliyye sefîneleri gāreti havfından bir ân hâlî olamaz. Bundan kat'-ı nazar Devlet-i Aliyye ile bi'z-zât ittifâka duhulde âyînleri muktezasınca ba'zı mevâni'i olduğu sûretde bi'l-vâsıta olan ittifâkına mâni' olmayup bu husûs Devlet-i Aliyye ile Françalu beyninde câri dostluğa binâ olunup min-ba'd kralzâde-i merkūm tarafından memâlik-i mahrûse tevâbi'ine zarar u ziyân erişdirilmemek üzre França Kralıyla olan ittifâkı mevâddına derc olunmak üzre bir mâdde akd olunur bu da olmaduğu hâlde Devlet-i Aliyye tarafından ocaklık veya tarîk-i âhar ile sayf ve şitâda muhâfaza eylemek üzre Mora Cezîresi'nde birkaç pâre kalyon vaz' olundukda gerek merkūmun ve gerek Maltalu'nun mazarratleri mündefi' olur. Eğerçi França elçisi bu gûne umûr-ı izâmın

temşiyyetinde çendân rüşd ve kemâl erbâbından olmayup batî'ü'l-harekedir ve lâkin mebâdî-i emirde umûr ile âşinâ bulunup França başvekîli olan kardinalin dahi çırâğ-ı hâssı olup yerine bir âhar kimesne ta'yîn olunmak iktizâ eylese mesâfe-i ba'îde ve mâ-beynde deryâ olduğundan emr-i matlûbun dûrâ-dûr te'hîrine bâdî olurdu. Husûs-ı mezbûrun vücûd-pezîr olması ve ucâleten sûret-i matlûbeye ifrâğ olunması mültezem-i Devlet-i Aliyye olan umûr-ı mehâmdan addolunur ise bu dâ'îleri dahi hidemât-ı aliyyede sarf-ı makdûra müteheyyi ve âmâde olup iktizâsı olduğu hâlde Françaya varmakda dahi şedd-i rihalden ve uğur-ı devletde irtikâb-ı ta'b ve meşâkk-ı tarîk-i seferden bir dürlü tehâşî olunmayup münâsib addolunur ise birkaç nefer âdemlerim ile Kudüs-i Şerîf ziyâreti ziy ve nâmıyla bir beylik kalyon ile İzmir'e ve anda França sefînesine süvâr olup França Kralı'na varılur ve Kral-ı merkūm ile emr-i ma'hûd bi'l-müşâfehe müzâkere ve sûret-i mergūbeye ifrâğ olunup Âsitâne'de mukīm olan elçisine iktizâ eden terbiye ve tavsiye ve ruhsat-ı lâzıme senedâtı irsâli ta'cîl olunur. Ancak bu sûretde Devlet-i Aliyye'ye vusûlümüz esnâsında ricâ ve iltimâs olunup ol esnâda müzâkere ve mükâlemesi sebkat eden ahidnâme-i hümâyûn ihsân ve inâyet buyurulmak ricâ olunur ve ahidnâme mücerred teshîl-i maslahat için olduğu ol esnâda i'lâm ve ifâde olunmuş idi. Ya'ni avn-i Cenâb-ı Hak ile Macar ve Erdel memleketleri yed-i istîlâ-yı adüvden himmet-i Devlet-i Aliyye-i ebed-peyvend ile tahlîs ve ol diyârın feth ü teshîri takdîr-i Rabbânî birle mukadder ve müyesser oldukda taraf-ı Devlet-i Aliyye'den ol memâlik ahâlîsine istimâletler verilüp kadîmî serbestiyyetleri kemâ fi'l-evvel alâ hâlihî ibkā ve takrîr ve hâkimleri içlerinden nasb olunup tedbîr-i umûrları yine kendilerine sipâriş olunup harâc-güzâr re'âyâ misillü cizye evrâkı teklîf olunmayup sene be-sene ma'kūl ve mu'tedil ma'lûmü'l-mikdâr maktû' ve hedâyâları kabûl olunup bu vech üzre zîr-i cenâh-ı himâye-i pâdişâh-ı âl-i Osmân'da müreffehü'l-hâl olmalarına ihtimâm olunur ve anlar dahi bu vech üzre kulluğu ve seferler vukū'unda kifâyet mertebede zâd ü zahîre virmek ile ve iktizâ eyledikde seferlere ma'an eşmek ile hidemât-ı aliyyede bezl-i makdûr ile kulluğu der'uhde ve iltizâm edeler deyü ahidnâmede kayd ve şerh ve beyân oluna ve bu kaydın semeresi budur ki memâlik-i merkūmenin minvâl-i meşrûh üzre Devlet-i Aliyye'nin zîr-i hükmünde ve taht-ı tasarrufunda olduğunu bi'l-cümle mülûk ve milel-i nasârâ isterler ve bu ma'nâ ma'lûmları oldukda Nemçelü'ye imdâd ve i'ânetleri âdetlerinde bir dürlü iktizâ etmez ve bu sûretde Macar ve Erdel memleketleri Devlet-i Aliyye ile mülûk-i Avrupa memleketleri miyânında bir sedd-i sedîd makāmında olup bu vech üzre Macar ve Erdel Devlet-i Aliyye zabt u tasarrufunda olmağı gerek mülûk-i nasârâ ve gerek Rim Papa'sı cümleten ârzû ederler. Bâkī emr u fermân men lehü'l-emrindir.

(BOA, A.AMD, nr. 3/88).

İbrahim Müteferrika'nın Lehistan Elçiliği ve Bilinmeyen Sefaretnâmesi

Öz ■ Çok yönlü bir aydın olan ilk Türk matbaasının kurucusu İbrahim Müteferrika'nın en az bilinen yönlerinden biri de diplomat kişiliğidir. İbrahim Müteferrika, Osmanlı Devleti'nin Avusturya ve Rusya ile savaştığı dönemde Lehistan'a giderek çeşitli görüşmeler yaptı. Ancak bu diplomatik faaliyeti ile ilgili şimdiye kadar fazla bir bilgimiz bulunmamaktaydı. Aralık 1736-Şubat 1737 arasındaki Lehistan sefareti, bununla ilgili kaleme aldığı ve ilk defa tarafımızdan tespit edilen sefaretnâmesi ile sefaret takriri dönemin kaynakları ve diğer arşiv belgeleri ışığında bu makalede değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İbrahim Mütefferrika, Lehistan, başhatman, diplomasi, sefaretname.

Bibliyografya

Birincil Kaynaklar

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (=BOA), Bâb-ı Asafî, Amedi Kalemi (=A.AMD), nr. 2/1,

BOA, A.AMD, nr. 3/88.

BOA, A.AMD, nr. 3/100.

BOA, Hatt-ı Hümâyûn (=HH), nr. 56.

Mecmua, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Kısmı, nr. 3375.

İkincil Kaynaklar

Afyoncu, Erhan: "İbrahim Müteferrika", *DİA*, XXI, 324-327.

Afyoncu, Erhan: "İlk Türk Matbaasının Kurucusu Hakkında Yeni Bilgiler", *Belleten*, sayı: 243 (Ankara 2001), s. 607-622.

Ahmed Refik [Altınay]: *Onikinci Asr-ı Hicrî'de İstanbul Hayatı (1689-1785)*, İstanbul 1988.

Ahmed Refik [Altınay]: *Memâlik-i Osmâniyye'de Kral Rakoczi ve Tevâbii 1109-1154*, İstanbul 1333.

Demir, Uğur: "Uzun Barış Asrı: Karlofça'dan Belgrad'a Osmanlı-Lehistan Diplomatik Münasebetleri", *Türkiye-Polonya İlişkilerinin 600. Yıldönümü Sempozyumu*'na (27-28 Eylül 2014) sunulan tebliğ.

Demir, Uğur: *Osmanlı Hizmetinde Bir Mühtedi: Humbaracı Ahmed Paşa*, İstanbul 2015.

Ersoy, Osman: *XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Türkiye'de Kâğıd*, Ankara 1963.

Gierowski, Józef A.: "Dyplomacja Polska doby Saskiej (1699-1763)", *Historia Dyplomacji Poskiej*, Varşova 1982.

Gökbilgin, M. Tayyib: "II. Rákóczi Ferencz ve Tevabiine Dair Yeni Vesikalar", *Belleten*, sayı: 20 (Ankara 1941), s. 577-595.

Gökbilgin, M. Tayyib: "Rákóczi Ferenc II ve Osmanlı Devleti Himayesinde Macar Mültecileri", *Türk-Macar Kültür Münasebetleri Işığı Altında II. Rákóczi Ferenc ve Macar Mültecileri Sempozyumu (31 Mayıs-3 Haziran 1976)*, İstanbul 1976, s. 1-17.

Hammer, Joseph von: *Geschichte des Osmanischen Reiches*, IV, Pest 1835.

Sabev, Orlin (Orhan Salih): *İbrahim Müteferrika ya da İlk Osmanlı Matbaasının Serüveni, (1726-1746)*, İstanbul 2006.

Sarıcaoğlu, Fikret, Coşkun Yılmaz: *Müteferrika: Basmacı İbrahim Efendi ve Müteferrika Matbaası*, İstanbul 2008.

Shay, Mary Lucille: *Lale Devri ve Sonrası, Venedik Balyoslarının Bakışıyla Osmanlı İmparatorluğu*, çev. Münir Akın, İstanbul 2009.

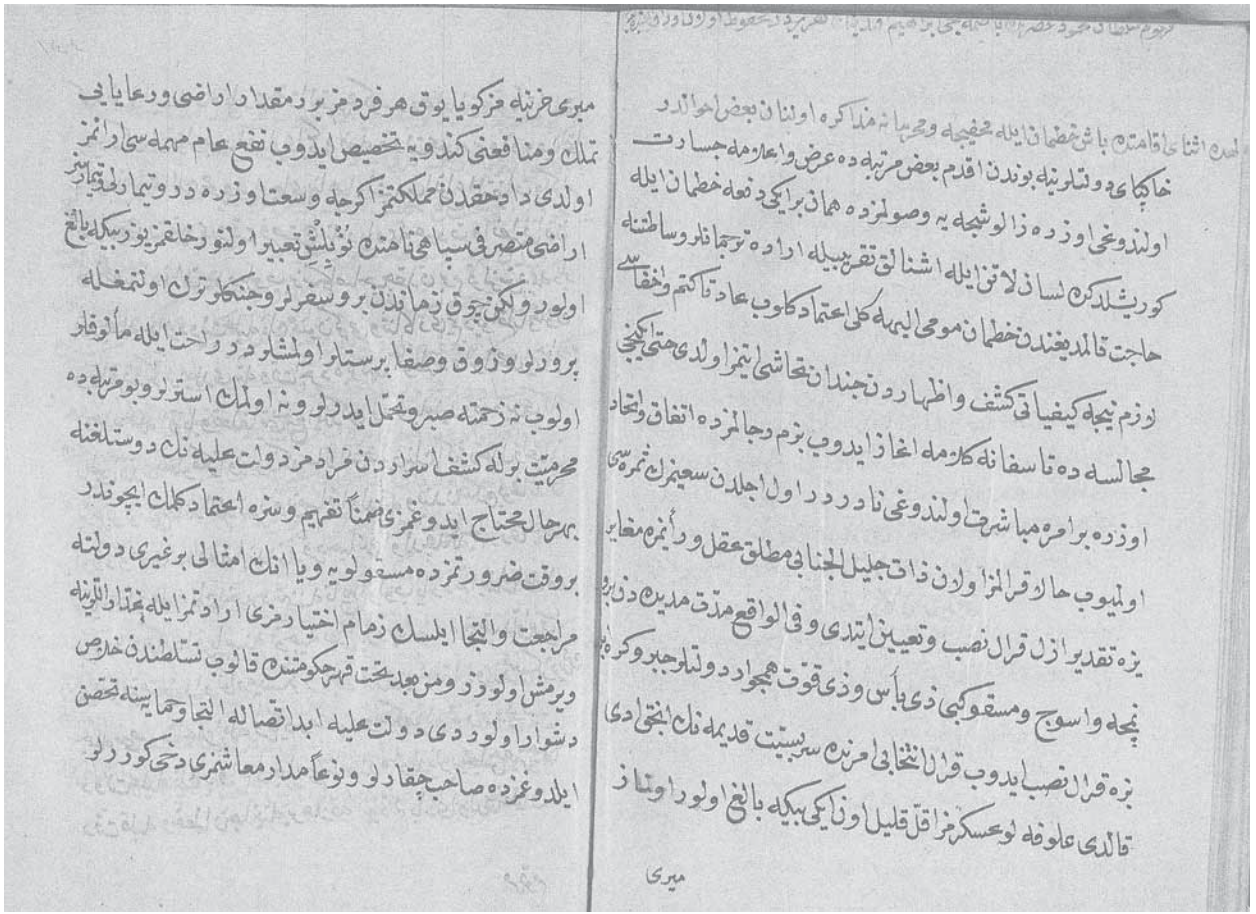
Topaktaş, Hacer: "I. Mahmud Döneminde Osmanlı Devleti'nin Kuzey Politikasında Lehistan Faktörü", *CIÉPO Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslararası Komitesi XVII. Sempozyumu Bildirileri*, haz. Kenan İnan-Yücel Dursun, Trabzon 2006.

Topaktaş, Hacer: *Lehistan'da Bir Osmanlı Sefiri Ziştovili Hacı Ali Ağa'nın Lehistan Elçiliği ve Sefâretnâmesi (1755)*, Ankara 2015.

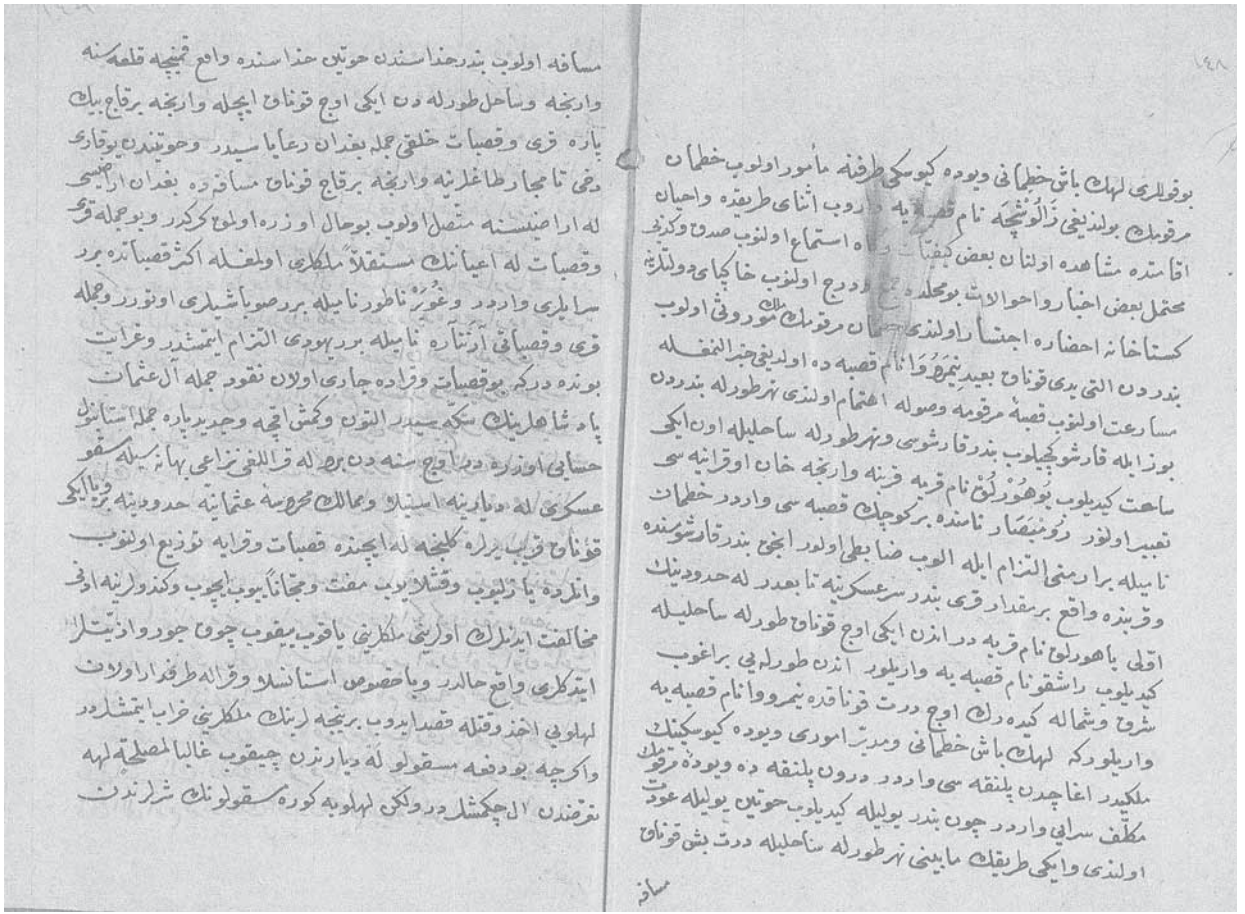
Unat, Faik Reşit: *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, tamamlayıp yay. Bekir Sıtkı Baykal, Ankara 1992.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: *Osmanlı Tarihi*, IV/2, İstanbul 1984.

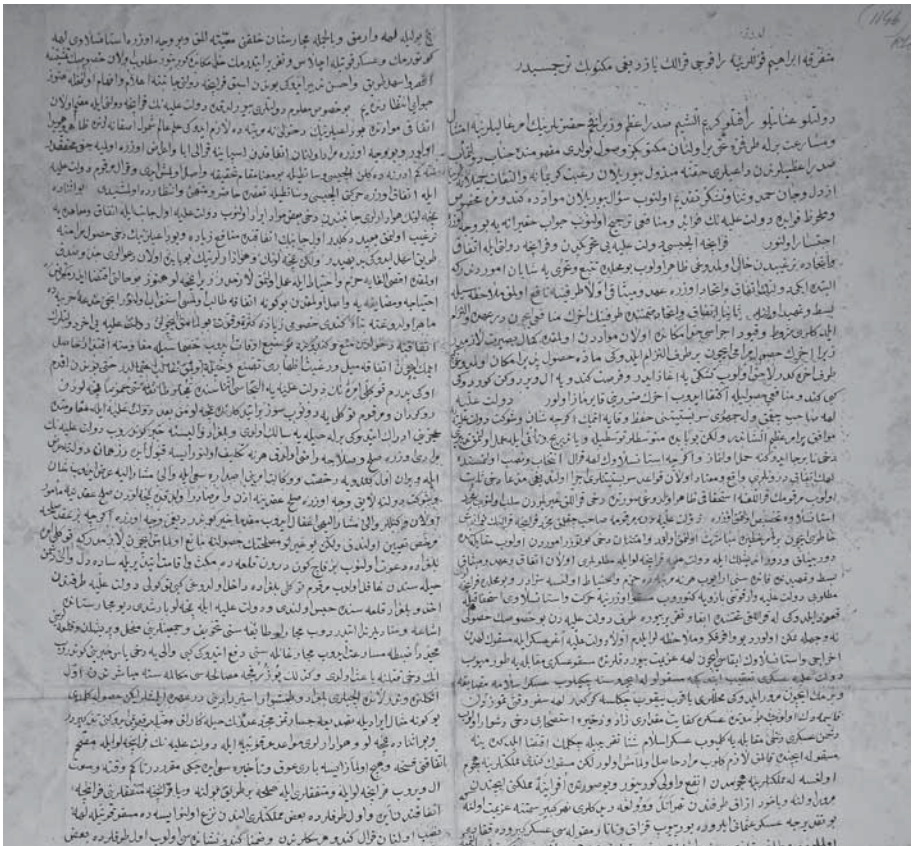
Ünal, Fatih: *XVIII. Yüzyıl Türk-Rus İlişkilerinde Neplüyev (İstanbul'dan Orenburg'a)*, İstanbul 2014.

Ek 1. *Mecmua*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Kısmı, nr. 3375, vr. 143b-144a.

Ek 2. *Mecmua*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Kısmı, nr. 3375, vr. 148b-149a.

Ek 3. BOA, A.AMD, nr. 3/88.